زانکۆی سەڵاحەددین-هەولێر
University of Salahaddin

بایەخی کەناڵی مندالآن لەپاڵپشتی قوتابییانی بازنەی یەکەم لەفێرکردنی خوێندنەوەو نووسین (کەناڵی ئافەرین) بەنموونە

لێکۆڵینەوەیەکی دەرچوونە، لەبواری پەروەردەیی
پێشکەش بەکۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی، بەشی زمانی کوردی، کراوە
وەک بەشێک لە پێداویستیەکانی بەدەستهێنانی بڕوانامەی بەکالۆریۆس لە زمان و ئەدەبی کوردی

ئامادەکردنی لەلایەن قوتابییان
طه مظفر محمد
ابراهیم دڵشاد قهرمان

بەسەرپەرشتی
م. نظام حسن رشید

نیسانی ٢٠٢٤

ناوەڕۆک

ز	بـــابـــەت	لاپەڕە
١	پێشەکی	٢
٢	بەشی یەکەم: تەوەری یەکەم: پرۆسەی فێرکاری	٣
٣	سیستمی فێرکاری	٣
٤	پەروەردە	٣
٥	فێرکردن	٤
٦	فێربوون	٥
٧	بەشی یەکەم: تەوەری دووەم: ڕەگەزەکانی پرۆسەی فێرکاری	٦
٨	قوتابخانە	٦
٩	مامۆستا	٧
١٠	قوتابی	٩
١١	پرۆگرامی خوێندن	١٠
١٢	بەشی یەکەم: تەوەری سێیەم: زمان و لقەکانی زمانی کوردی	١١
١٣	پێناسەی زمان	١١
١٤	لقەکانی زمان بەگشتی	١١
١٥	خوێندنەوە	١٣
١٦	نووسین	١٤
١٧	بەشی دووەم: تەوەری یەکەم	١٥
١٨	ڕاگەیاندن	١٥
١٩	میدیای ئیلیکترۆنی	١٦
٢٠	میدیای بینراو	١٦
٢١	میدیای تایبەتمەند	١٨
٢٢	بەشی دووەم: تەوەری دووەم	١٨
٢٣	کەناڵی ئافەرین	١٨
٢٤	ئەنجام	٢٣
٢٥	سەرچاوە	٢٤
٢٦	پاشکۆ	٢٦

پێشەکی

پرۆسەی فێرکردن بەیەکێک لە گرینگترین پرۆسەکانی ژیانی مرۆڤایەتی دادەنرێت. گرینگی ئەم پرۆسەیە لەوەدایە پێشکەوتن و دواکەوتنی هەر وڵاتێک بە هەڵسەنگاندنی سیستەمی فیرکاری ئەو ولاتەوە بەندە. پرسی فێربوون لەڕێگەی کرداری فێرکردنەوە لەقوتابخانەکاندا، لەسەر دەستی مامۆستایان ڕوو دەدات. بەرنامەی خوێندن هۆکارێکی سەرەکی ئەم فێربوونەیە کە قۆناغ لەدوای قۆناغ منداڵان فێردەکات و ئامادەی خوێندنەوەو نووسین و وەرگرتنی زانستەکانیان دەکات.

هەڵبەت جگە لە قوتابخانە، دەکرێت بڵێین هۆکارگەلێکی تر هەن، دەکرێت ڕۆڵ بگێڕن لەچالاککردنی ئەم پرسە. چۆن دەتوانرێت بۆ پرسی خوێندنەوە نوسین کەڵک لە هۆکاری تر وەربگیرێت؟ کامانەن ئەو لایەنانەی کە ڕۆڵ دەگێڕن لە هاوکاریکردنی منداڵان لەپرۆسەی خوێندنیاندا؟ تا چەندە ڕاگەیاندنەکان دەتوانن، ببنە پاڵپشت بۆ ئەم بابەتە؟ ئەم پرسیارانەو چەندین پرسیاری تر، هۆکاری ئەم توێژینەوەیەن، کە لەژێر ناونیشانی (**بایەخی کەناڵی منداڵان لەپاڵپشتی قوتابییانی بازنەی یەکەم لەفێرکردنی خوێندنەوەو نووسین (کەناڵی ئافەرین) بەنموونە**) ئەنجامدراوە.

توێژەران لەژێر ئەو دروشمەی کە دەکرێت بگوترێت پرۆسەی پەروەردەو فیرکردن دەشێت سوود لەکەناڵەکانی ڕاگەیاندن ببینن. نموونەی ڕاگەیاندنی (بینراو بیستراو خوێنراو). سەبارەت بە ڕاگەیاندنی خوینراو کە رۆژنامەو گۆڤارو کتیب و نامیلکەیە. دواتر ڕاگەیاندنی بیسراوەکە رادیۆ لەخۆدەگرێ کە لەریگەی گوێ گرتنەوە هەوالەکان پێ دەگات و سەبارەت بە بەشی سێیەم ڕاگەیاندنی بینراوە ئەویش هەریەکە لە تەلەفزیۆن و ئەنەرنیت و کەناڵە ئاسمانیەکان لەخۆی دەگری.

ئامانجمان لەم تویژینەوە ئەوەیە بزانین کەکەنالەکانی راگەیاندن تا چەند سودی یاخود پالپشتی قوتابیانە لە پرسی فێربوونی خوێندنەوە نووسین لە بازنەی یەکەمدا. هەروەها ئامانجمان زانینی ئەوەیە تاچەند کەنالەکانی راگەیاندن بە نمونە (کەنالی ئەفەرین) کاریگەری هەبوە بەسەر مندالان و خویندکاران لەرووی فێربوونی خوێندنەوە و نووسین بە گشتی فێربوون لەم کەناڵە وە کارلیکی لە نێوان قوتابی و فێرکردن دروست کردووە.

کەواتە بایەخ و گرنگی ئەم توێژینەوەیە لەوەدایە، ئاورێک دەداتەوە لە پرسی فێربوونی خوێندنەوە نووسین و چالاکبوونی ئەم پرۆسەیە، بەتایبەت لە بازنەی یەکەم. بۆ ئەم مەبەستە کارکردنی لەسەر کەناڵێکی ئاسمانی بواری منداڵان، وەک پاڵپشتییەک بۆ منداڵان لەزۆر ڕووەوە. سنوری لێکۆڵینەوەکە، کارکردنە لەسەر بابەتی زمانی کوردی لەبازنەی یەکەم و ڕۆڵی کەناڵی بینراوی منداڵاندا تێیدا. ئەم توێژینەوەیە، جگە لەپێڕەویکردنی ڕێبازی وەسفی بۆ چەمکەکانی نێو توێژینەوەکە، توێژەران پەیوەندییان کردووە بە بەشی کارگێڕی و زمانحاڵی کەناڵی (ئافەرین)ەوە بۆ وەرگرتنی وەڵامی کۆمەڵێک پرسیاری گرنگی توێژینەوەکە، لە دیمانەیەکی (١٥) خولەکیدا. کە لەناوەڕۆکی توێژینەوەکەدا، دەقی دیمانەکە دانراوەو و ئاماژەی پێکراوە. هەروەە لەپاشکۆدا دەقی پرسیارەکان دانراون.

ئەم توێژینەوەیە لە دوو بەش و پێنج تەوەر پێکدێت و دواتر ئەنجامگیری کردووەو بەدانانی لیستی سەرچاوەکان و پاشکۆیەک کۆتایی پێهاتووە.

بەشی یەکەم

تەوەری یەکەم: پرۆسەی فێرکاری

پرۆسەی فێرکاری، بەیەکێک لەگرنگترین پرۆسەکانی ژیانی مرۆڤایەتی دادەنرێت. رنگی ئەم پرۆسەیە لەوەدایە کە (پێشکەوتن و دواکەوتنی هەر ولاتێک بەهەڵسەنگاندنی سیستەمی فێرکاری ئەو وەلاتە، پێوانە دەکرێت. ئەگەر بەها بنەما مروڤایەتیەکان رەنگدانەوەیان لەبەرنامەی کاری قوتابخانەکاندا هەبوو ئەوە دەکرێت بەو سیستەمە بگوترێت سیستەمی دیموکراتیی فێرکاری) (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٥). گرنگی و هەستیاری ئەم پرۆسەیە لەوەدایە، کە پرۆسەیەکی چالاکەو بەردەوام لە گۆڕان و بەرەو پێشچووندایە. ئەوەتا سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە دەڵێت: (سیستەمی فێرکاری هەموو ئەوەی ئێستا دەیبینین دەربارەی قوتابخانە و پرۆسەی فێربوون و فێرکردن تێیدا وەک دوایین پێشکەوتن و باشترینیان لەوانەیە دوای ماوەیەک بۆمان دەردەکەوێت کە هەڵەیەو هەموو ئەو شتانەی ئێستا دەبینین لەوانەیە لە داهاتوودا بە پێچەوانەوە دیار بێت). العدس، ٢٠٠٠، لا، ١٥). پرۆسەی فێرکاری لەچەندین ڕەگەز و پێکهاتەو تووخم پێکدێت، هەموویان بەسەر یەکەوە بەشێوەیەکی سیستماتیک کارلێکتر دەکەن. دەتوانین بڵێین پەروزەردەو فێرکردن دوو توخمی سەرەکین و، ڕەگەزەکانی تر کار بۆ هاتنە دییان دەکەن.

ئەم دوو پرۆسەیە گرنگی و تایبەتمەندی خۆی هەیە لە قوتابخانەکان پەروەردە پرۆسەیەکە بۆ پەروەردەکردنی تاک بۆ ناساندنی خود ، ولات ، کلتور، پێکەوە ژیان ... ، گرنگە لە پرۆسەی پەروەردە ئەزموونی ولاتانی دەوروبەر بزانی. یاخود ئامادەکردنی مرۆڤێکی چاکە خواز، بۆ ئەوەی مامەڵەیەکی تەندروست و چالاک و سوودبەخشانە لەگەڵ ژیان و کۆمەڵگەدا بکات. نووسەرێکی تر دووپاتی رنگی ئەم پرۆسەیە دەکاتەوە دەنووسێت: (پرۆسەی پەروەردەوە فێرکردن واتا پێگەیاندنی تاک بە شێوەیەکی تەندروست و سوودبەخش و بەرهەمهێن، بەجۆرێک لە داهاتوودا قازانجی گشتی هەبێت بۆ مرۆڤایەتی و بەتایبەتی کۆمەڵگەکەی).(سلام، ٢٠١٥). کەواتە دەرکەوت کە ئەم پرسە یەکێکە لە پرۆسە هەرە گرنگەکانی بەرەو پێشبردنی کۆمەڵگا و پەیوەستە بە ڕابردوو و ئێستا و داهاتووی کۆمەڵگاوە. چونکە ئەم پرۆسەیە گرنگی بە هەموو بوارەکانی ژیان دەدات.

پەروەردە

پەروەردە کردارێکی ڕێک و پێک و ئامانجدار و بەردەوامە. هەروەها لێرەوە دەتوانین پەروەردە بە پرۆسەیێکی گرینگ دابنێین. چونکە لەڕێگەی پەروەردەوە هەموو تاکێکی نێو کۆمەڵگا لە ئایندەدا تاکێکی سەرکەوتووی لێ دەردەچێت. بۆ ئەم مەبەستەش گەلێ بیرمەند و نوسەر قسەیان کردوە و لێکدانەوەی خۆیان بۆ ئەم بابەتە هۆنیوەتەوە. یەکێک لەو سەرچاوانەی بەم شێوەیە ئاماژەی پێکردوە و دەڵێت: (پەروەردە پرۆسەیەکە تاک لەو ڕێگەیەوە فێری ئەزموون و تاقیکردنەوە دەبێت،

تا لە ئایندەدا جوانترین و باشترین شێوە لە کار و کردارەکانیدا سودی لێ وەر بگیرێت و بەکاری بهێنێت). (حەمەد،٢٠١٥، لا، ٩). هەروەک نوسەر ئاماژەی پێکردووە، لە ڕێگەی پڕۆسەی پەروەردەوە تاکێک فێری ئەزموون و تاقیکردنەوە دەبێت و تاکێکی لێهاتووی لێدروست دەبێت. سەرچاوەیەکی تر پەروەردە بەژیان دادەنێتن بۆ هەرتاک و کۆمەڵگەیەک، هەروەک دەنووسێت: (پەروەردە ژیانە و پرۆسەی گونجاندنی مرۆڤ و ژینگەکەیەتی). (همشری،٢٠٠٧،لا، ١٥). ئەمانە هەموو پێکەوە کاردەکەن بۆ برەودان بە گشت لایەنەکانی کەسایەتی تاکە کەس.

فێرکردن

فێرکردن پرۆسەیەکی ڕێکخراوی ئامانجدارە، دەبێتە هۆی کرداری فێربوون بەو خواست و ویستەی دەویسترێت. هەروەها فێرکردن بەشێکە لە پرۆسەی پەروەردە، پرۆسەیەکی دەرەکییە لەلایەن مامۆستایان کەسانی دیکە جێبەجێ دەکرێت، بە مەبەستی فێرکردنی کەسێک یان کۆمەڵە کەسێک، هەروەها پرۆسەیەکە لەناو خوێندنگایان لە دەرەوەی خوێندنگا جێبەجێ دەکرێت. بەپێیی سەرچاوەیەک، (فێرکردن چالاکیەکی بەردەوامە و ئامانجی وروژاندنی پاڵنەرەکانی فێرخوازە بۆ فێربوون، کە کۆمەلێک چالاکی و بڕیار لە خۆ دەگرێت، کە فێرکار یاخود فێرخواز لە دۆخە فێرکارییەکاندا ئەنجامی دەدەن). (الحيلة، ١٩٩٩، لا،٢٢). هەروەها لە بارەی فێرکردنەوە وتراوە (فێرکردن بریتییە لە وەرگرتنی چەمک و وانەکان لە ڕێی ڕوونکردنەوە و وێناکردن و هێما و بەڵگەهێنانەوە و بەراوردکردن و خوێندنەوە و بیرکردنەوەوە) .(القائمي، ١٩٩٥، لا،٣٠). کەواتە دەرکەوت پرۆسەی فێرکردن زۆر گرنگە و لەهەموو قۆناغێکدا پێویستە برەوی پێبدرێت، بەتایبەت لە قۆناغی بنەڕەتییدا.

فێرکردن کردەیەکە ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە مامۆستاوە، واتە فێرکار، لەهەمان کاتیشدا، ناڕاستەوخۆ پەیوەستە بە فێرخوازەوە، واتە فێربوون. بۆیە لەفێرکردندا هاندان و وروژاندن و پاڵنەر هەیە بۆ فێربوون. هەروەک سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە دەڵێت: (چالاکییەکی بەردەوامە ئامانجی ورووژاندنی پاڵنەری فێرخواز و ئاسانکردنی فێربوونە). (محمد، ٢٠٢١، لا، ٢٤). لێرەدا ئەەر سەرنج بدەین، قوتابی لەنێوان فێرکردن و فێربووندا، پێویستی بەهەوڵی خودی ناوەکی خۆی هەیە و لەولاشەوە پێویستی بە هەوڵی دەرەکی هەیە، کە ئەویش مامۆستایە. پاڵپشتی بۆ ئەم ڕاستییە ئەم سەرچاوەیەی لای خوارەوەیەو، کە تێیدا هاتووە: (فێرکردن پڕۆسەیەکی دەرەکییە، لەلایەن کەسانی پسپۆر بە مەبەست فێرکردنی کەسێک یان گروپێک ئەنجام دەدرێت). (قادر، ٢٠٢١، لا، ٤٤). کەواتە هەرکات باسی فێرکردن یان فێربوون دەکرێت، هەست بە هەبوونی پەیوەندییەکی تەواو دەکرێت لەنێوان ئەم دوانەدا. ئەواتە سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە نووسیوێتی: (فێرکردن مامەڵەی نێوان مامۆستا و فێرخوازە، بەپێی ئامانج و ژینگەکە، لەسەر بنەمای پەیوەندی نێوانیان، کەئەرکی یەکەمیان گواستنەوەو گەیاندنی زانیاریە لە هەر بوارێک بێت بۆ کەسی دووەم بە مەرجێ ویستی و ئیرادە بۆ وەرگرتنی هەبێت). (رسول، ٢٠١٤، لا، ١٣). لێرەدا لێکۆڵەران بە پێویستی بەشی دووەمی لێکۆڵینەوەکە باس لە رنی پرۆسەی فێرکردن دەکەنەوە، لەوبارەی کە ئەم لێکۆڵینەوەیە

دەیەویت خزمەتێک پێشکەش بکات بە بواری فێرکردنی زمانی کوردی لەبازنەی یەکەم، بەتایبەت هەردوو لقی خوێندنەوەو نووسین.

فێربوون

سەرەتا پێویستە ئەوە بگوترێت، فێربوون پەیوەستە بە خودی فێرخوازەوە. بەڵام ئەوەی لێرەدا لێکۆڵەران دەیانەوێت لەم لێکۆڵینەوەیە باسی لێوە بکەن، بریتییە لەو فێربوونەی کە لەقوتابخانەدا ڕوودەدات. بێگومان مامۆستا و ڕێگاکانی وانەوتنەوە ڕۆڵیان هەیە لەوەی کەوا فێربون چالاک بکەن. سەرچاوەیەک بەم شێوەیە باس لە فێربوون دەکات و دەڵێت: (فێربوون بریتیە لەنەخشەرێگا و پلانی تایبەتی فێرخوازان بۆ فێربوونی بابەتە جیاوازەکانی پرۆگرامی خوێندن و کارامەیی و مەعریفە نوێیەکانی لەلایەن مامۆستایان دەخرێنە روو. هەروەها فاکتەری سەرەکییە بۆ ئەو مەعریفە و کارامەییانەی فێرخواز لەپرۆسەی پەروەردە فێریان بووە، بتوانێت بە شێوەیەکی زانستیانە لە هەڵوێستی نوێدا جێبەجێیان بکات). (قادر، ٢٠٢١، لا، ٤٧). فێربوون لە ڕەفتاردا دەردەکەوێت و گۆڕانی بەسەردا دێنێت، لەمبارەیەوە سەرچاوەیەک پێی وایە کە: (فێربوون گۆڕانێکی نیمچە بەردەوامە لە رەفتاری تاک لەڕێی ئەزموون و مەشقکردن و ڕاپەڕاندنەوە دروست دەبێت). (محمد، ٢٠٢١، لا، ٢٣). بۆیە پێویستە ئەم فێربوونە کەش و هەوایەکی باشی بۆ برەخسێنرێت، هەروەک ئەم سەرچاوەیە لەمبارەیەوە دەڵێت: (فێربوون و وەرگرتنی زانست دەبێت لە کەشێکی کراوە و شەفافدا رووبدات). (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٣). لەلایەکی ترەوە (فێربوون بریتییە لە وەرگرتنی دابونەریت و زانیاری و ئەو بیرۆکانەی تاک دوای لەدایک بوون فێریان دەبێت، ئەمیش بە ڕێگای مامەڵەکردنی لەگەڵ ئەو ژینگە کومەڵایەتییەی کە تێیدا دەژیت و گەورەدەبێت، چونکە ژینگەی کومەڵایەتی کاریگەریی زۆری لەسەر فێربوونی تاک هەیە لە هەموو بوارە جیاجیاکانی ژیان). (عەبدوڵلا، ٢٠٢١، لا، ٧٧).

ئەوە ڕوون بووەوە کە فێربوون پرۆسەی چەسپاندنی ئەو زانیاریانەی کە فێرخواز وەریگرتوە لە چوارچێوەی پرۆسەی فێرکردن. واتا فێربوون دەشێ بەرهەمی فێرکردن بێت، فێربون پرۆسەیەکی بەردەوامە تیایدا مرۆڤ لێهاتووی و کارمەیەکانی زیاد دەکات. بێگومان فێربوون یەکێکە لە ئانجە سەرەکیەکانی فێرکاران بۆ بەدی هێنانی پرۆسەی فێرکردنیش پێویستە فێرکاران ڕێگا و شێوازی سەردەمی و تۆکمە بگرنە بەر بەپێی بەرنامە و پلانی داڕێژراو بەتایبەتی بازنەکانی سەرەتای خوێندن کە زۆر گرنگن بۆ ژیانی هەر تاکێکی کۆمەڵگا چونکە ئەو قۆناغە بناغەی دەوڵەتەوڵەتیش گەر بناغەکەی باش نەبێت ئەو وڵاتە ڕۆژ لە دووای ڕۆژ بەرەو خراپی دەچێت، بۆ ئەم مەبەستەش نوسەرێک دەڵێت: (زۆر لێدانەوە بۆ پرۆسەی سێگۆشەی فێربوون هەیە هەندێک کەس سێگۆشەی فێربوون بەوە لێک دەدەنەوە کە بریتییە لەمامۆستا، فێرخواز، بابەت یان ستراتیژ، فێخواز، بابەت،ماڵەوە). (اسماعیل، ٢٠١٤، لا، ١٥٩). بەڵام گرنگترینیان چۆن دەتوانین هەموو گۆشەکان بۆ خزمەتکردنی فێرخواز تەرخان بکەین،ئەگەر نەتوانرا بایەخ بە فێرخواز بدرێت، ئەوا نەوەیەک دروست دەبێت لە زۆر شت بێبەش دەبێت، بەشێوەیەک ناتوانێت خزمەتی خۆی و کۆمەڵ بکات چونکە پێشکەوتنی هەر وڵاتێک و دواڕۆژی ئەو وڵاتە بە فێرخوازەوە بەندە.

بەشی یەکەم

تەوەری دووەم: ڕەگەزەکانی پرۆسەی فێرکاری

بێگومان پرۆسەی فێرکاری لەکۆمەڵێک ڕەگەزی سەرەکی و لاوەکی پێکدێت. ئەم ڕەگەزانەی فێرکاری هەمووویان پێکەوە ڕۆڵیان هەیە لەسەر فێربوونی فێرخوازان و تەواوکاری یەکترن. لێرەدا لێکۆڵەران باس لەچەند ڕەگەزێکی گرنگگ دەکەن.

قوتابخانە

قوتابخاتە لە کۆنەوە تاکو ئێستا زۆر گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە لە کۆندا بە مزگەوت و حوجرە وتراوە قوتابخانە واتا خوێندن لەو شوێنانە بووە بەڵام دواتر بە تێپەڕ بوون و پێشکەوتنی سەردەم گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە، (قوتابخانە بریتییە لەگرینگترین دامەزراوەی فەرمی پەروەردەیی و فێرکاری و کۆمەڵایەتی. قوتابخانە سەرەتای دەست پێکردنی ئامانجە و دواڕۆژی مرۆڤ ڕۆشن دەکاتەوە). (خۆشناو، ٢٠٢٣، لا، ٧٨). هەروەها هێمایە بۆ هۆشیاری کۆمەڵگەی قوتابخانە بەوەی کە ژینگەی جوان و پاک، پاڵپشتی فێرکردن و فێربوون دەکات و گەواهییە بۆ ئاکاری ئەرێنی، و دەگونجێ لەگەڵ دەروون دروستی. ڕێک یەکێکە لە کۆڵەگە یاریدەدەرەکان بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی قوتابخانە بە گشتی. جوانکردنی قوتابخانە بەرپرسیاریەتێکی هاوبەش و قوتابیان و کۆی کارمەندان بەشداری تیادەکەن، بەڵام ئەم بەرپرسیارەتییە وەدەستهاتووە، واتە لەخۆوە نەهاتووە، بەڵکو قوتابیان فێری دەبن و جێبەجێشی دەکەن بەسەرپەرشتکردنی دەستەی فێرکاری و ئەمەش تەنها بە پێشڕەوان دەکرێ، بە چالاکییە جۆراوجۆرەکانیشەوە وەدی دێت. قوتابخانە لە توانایدایە گەشە بە قوتابیان بدات لە گشت بوارەکان (ئاوەزی، هەڵچوونی ویژدانی، کارامەییەکان، کۆمەڵایەتی و کەسی) و کەسایەتی سەرکردانەی بنیات بنێ لە ڕێی چالاکییە جۆراوجۆرە پەروەردەییەکان.

لەسەرتاترین پێناسە بۆ قوتابخانە ئەوەیە کە (قوتابخانە ڕێکخراوەیەکی کۆمەڵایەتیە کە ئەرکی فەراهەم هێنانی ژینگەیەکی لە باری پەروەردەیی و فێرکاریە بۆ قوتابیەکان، پێویستە بە شێوەیەک سیستەم و یاساکانی ڕێک بخرێت قوتابی ئارەزوی بۆ خوێندن زیاد بکات و حەز بکات بۆ قوتابخانەکەی بچێت. لەلایەکی ترەوە قوتابخانە (بریتییە لەپەیمانگای پەروەردەو فێرکردنە خاوەن یاسای تایبەت بەخۆیەتی بۆ ریکردنی کارەکانی ، ئەو یاسایەن دەبێت ببێتە فێربوون و هاندانی قوتابی بۆ خوێندنەکەی). علی، ٢٠٠٧، لا، ١٤٣-١٤٥). لەگەڵ ئەوەشدا قوتابخانە پێکهاتوە لەو قوتابیانەی کە لە ژینگەی جیاوازەوە هاتوون و لە هەمان قوتابخانە و پۆلدا بە یەکەوە وانەکانیان دەخوێنن ، پێویستە هەموو قوتابیەک فێری یاساکانی قوتابخانە ببێت و پەیڕەویان بکات بە هاوکاری خێزانەکەی ..لەم سەرچاوەیەش باسکراوە دەڵێ (قوتابخانە: بە یەکێک لە دامەزراوەکان دادەنرێت لە ڕێکخستن و ئاراستە کردنی کۆمەڵایەتی ، واتە قوتابخانە دەتوانرێت ببێت بە سەرچاوەیەک بۆ تێکەڵاو بوون و گفتوگۆکردنی منداڵ لەگەڵ دەوروبەرەکەی و خێزانەکەی بە شێوەیەکی ڕێک و ژیرانە و تێگەیشتوانە.

کەواتە ئەرکی قوتابخانە بریتییە لە فێربوونی فێرخواز تێیدا. ئەوەتا ئەم سەرچاوەیە بەم شێوە باس لە قوتابخانە دەکات و دەڵێت: (دەبێت قوتابخانە قوتابیەکان فێری ئەوە بکات کە توانای تێگەشتنیان لەشێوەی ژیان و بیرکردنەوەی کەسانی تر هەبێت). قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٤). کەواتە قوتابخانە بەرپرسە بە پێدانی زانیاری لەگش بوارێکدا بە فێرخوازان. هەروەک لەم سەرچاوەیەدا بەدی دەکەین: (قوتابخانەدا فێربوون بریتیە لە وەرگرتنی ئەو یاسا و ڕێسا تایبەتیانەی کە پێویستە بو ئاشنا بوون کەشی قوتابخانە، گوێرایەڵی بوو ئەم یاسایانەقوتابی هان دەدات بۆ ئەوەی بەردەوام ڕێز لە ماموستا و دایک و باوکی بگرێت، تاببێت نموونەیەکی پێشەنگی کەمەڵگە).

قوتابخانە هۆکارێکی گرنگە بۆ فێربوون و فێرکردن،هەر وەک زانایان ئاماژەیان به قوتابخانە کردەوە لە ڕووی (پەروەردە و فێربوون) ەوە بە ماڵی دووەمی قوتابی دایان ناوە ، چونکە قوتابخانە ڕۆڵێکی گرنگی گێراوە لە دروستکردنی کەسایەتی و بەرەو پێشبردنی ئاستی زانستی و مەعریفی تاکەکانی نێو کۆمەڵگا. لەکۆتاییدا پێویستە ئەوە بگوترێت، کە قوتابخانە بەبێ هەبوونی مامۆستا هیچ بایەخێکی نییەو ناتوانێت ڕۆڵی خۆی بگێڕێت، هەربۆیە لێرەدا لێکۆڵەران باس لە مامۆستا و ڕۆل و گرنگییەکەی دەکەن.

مامۆستا

بێگومان هەموو کەس نابێتە مامۆستا و شایەنی ئەوە نییە پێ بڵێیت مامۆستا. چونکە بەو کەسە دەڵێن مامۆستا کە زانست و زانیاری دەبەخشێت بۆ پێگەیاندنی نەوەیەکی خوێندەوار، هەموومان قەرزاری مامۆستاکانمانین، بە خوێندەوار و نەخوێندەوار بە خاوەن بڕوانامەی بەرزو دکتۆرا و پرۆفیسۆر تا دەگاتە ئەو کەسەی بڕوانامەی نییە. مامۆستا هەمیشە لە پێناو پەروەردەکردن و فێرکردنی منداڵانمان تەمەنی گەنجی دەبەخشێت و ڕۆڵەکان لە تاریکی ڕێگای نەزانی دەخاتە ڕێگای ڕاست و ڕوناکی بەو زانستەی هەیەتی. دەبینین لەم سەرچاوەیشدا (تویژەرێکی بواری پەروەردە و فێرکردن (دیفز) باس لە مامۆستا دەکات و ڕوونی کردۆتەوە کە مامۆستا وەک بەڕێوبەر و کەسێکی پێشەنگە لە پرۆسەی فێرکردندا ، بەمەش لە زۆربەی پیشەکانیتری جیاکردۆتەوە ، کە مامۆستا هەر خۆی جێبەجێکار و سەرپەرشتیکارە لە پۆلدا و بێ ئەو پرۆسەکە بەڕێوە ناچێت. (رسول، ٢٠١٤). لەلایەکی ترەوە ئەو پرسیارە بە مێشکی زۆر کەسدا دێت کە مامۆستا کێیە؟ (مامۆستا ئەو فەرماندە پەروەردەییەیە، کە پێشەنگی پرۆسەی گەیاندنی شارەزایی و زانیارییە پەروەردەییەکانە، ڕێنوێنی ڕەفتار و هەڵس کەوتی ئەو فێرخوازانەیە کە وانەیان پێدەڵێتەوە.

بەڵێ ئەو (مامۆستا) فەرماندەیەکی پەروەردەیی گۆڕەپانەکەیە، شەڕ و بەرەنگاربوونەوەکانی هەموو ڕاستەوخۆ دژی نەزانین و دواکەوتوویە،زۆر ئازایانە و سەرکەوتووانەش به چەکی بیر و باوەڕێکی پتەو بە پەروەردگار و لەبەر ڕوناهیا ئەو زانستانەش کە هەیەتی و پێی پڕچەکە، بەردەوام ڕۆژانە هەر لە بەیانییەوە تا ئێوارێ سەرکەوتن بە دوای سەرکەوتندا وە دەست دەهێنێ، کە بەم هەوڵ و هیممەتەشی دڵی هەموو ئەو خەڵکانەی دەوروبەری خۆش و شاد و ئاسوودە دەکات. (یەحیا، ٢٠١٣، لا، ٥١). بێگومان مامۆستا هۆکار و سەرچاوەی تێگەیاندن و پێگەیاندی قوتابی و پێشکەوتنی

کۆمەڵگایە، مامۆستا لەسەرەتادا زانست و زانیاری فێری قوتابی دەکات کە ڕێگای جۆراوجۆر دەگرێتەبەر بۆ ئەم مەبەستە هەروەها قوتابی پەروەردە دەکات کەسایەتی بۆ دروست دەکات وە زیرەک و بوێر و ئازاو لێهاتوو بێت، مامۆستا هۆکارەکە دەبێت و قوتابی دەرئەنجامەکەی کە لێی دەکەوێتەوە، لە بازنەی یەکەمدا مامۆستا وا دەکات کە قوتابی خەونی هەبێت بۆ داهاتووی حەز بکات ببێتە شتێک خەونی بۆ دروست دەکات، وە متمانەی بە تواناکانی خۆی هەبێت بۆ خوێندنو ئەنجامدانی کارەکان گیانی هاوکاری تێدا دروست دەکات کە لە داهاتوو سودی بۆ کەمەڵگاکەی هەبێت خزمەت بە کۆمەڵگا و مرۆڤایەتی بکات. هەروەها خۆشەویستی بۆ کارەکەی خۆی هەبێت و تاکێکی چالاک و بوێر بێت کە ئەمانە هەمووی لە قوتابیدا پێدەگەنێت و پێی دەبەخشێت بە شێوەیە پێی دەگەیەنێت. (مامۆستا هۆکارێکی پیرۆزە بۆ تێگەیاندن و پێگەیاندنی قوتابی و پێشکەوتنی کۆمەڵگا و لەم دەستەواژەیە ئەمە بەرچاو دەکەوێت کە ڕۆڵی مامۆستا وەکو (هۆکار) ڤەرێژی ئەوەی لێ دەکەوێتەوە و قوتابی دەبێتە (دەرنجام)، مەبەست لە بوونی مامۆستا و پیرۆزیی پیشەکەی دروستبوون و ئامادەکردنی قوتابییە بۆ ئەوەی کۆمەڵگا سوودی لێ ببینێت و ببێتە تاکێکی کارا و بە جورئەت و لێهاتوو لە بوارێک لە بوارەکانی ژیان و خزمەت بە کۆمەڵگا بکات/ حەسەن ل ١٩ ، ٢٠٠٨).ە ئەگەر لێرەدا باس لە گرینگترین ئەو چالاکیانەی کە مامۆستا لە پۆلدا پێیان هەڵدەستێت، دەتوانین بڵێین بریتین لەمانەی لای خوارەوە:

1. بەشداریی پێکردنی قوتابیان لە میانەی وانە وتنەوەدا.
2. وروژاندنی هەستیان بە ئەنجامدانی چالاکیەکانی ناو پۆل.
3. یارمەتی دانیان بۆ قۆستنەوەی هەلی فێربوون لە کەمترین ماوەدا.
4. پێشکەش کردنی وانەکە و ئامادەکاری بۆ کردنی.
5. دەستگرتن بەسەر ئاگاهیاندا و جۆراوجۆر کردنی وروژێنەرەکان .
6. خۆشەویست کردنی بابەتەکە لەلایان بە کورتکرنەوە و پوختکرنەوەی.
7. پێشنیار کردن و پرسیار کردن کە کاریگەری لەسەر گەشەکردنی چالاکی بیرکردنەوە بەجێدەهێڵێت.)(رسول ، ٢٠١٤ ، لاپەڕە ٢٥ – ٣٠)

لەبەر ئەمەش مامۆستا زۆرترین کاریگەری هەیە لەسەر قوتابی ، بۆ نمونە ئەو ڕەفتارانەی مامۆستا لەناو پۆل یاخود لە دەرەوەی پۆل ئەنجامی دەدات ، ڕاستەوخۆ کاریگەری بۆ سەر خوێندکاران هەیە ئەو ڕەفتارە چ باش بێت یاخود خراپ ، بۆ نمونە ئەگەر بێت و مامۆستا جگەرە بکێشێت ، یان جنێو بدات یان هەر کارێکی تر کە لە بەردەم خوێندکاران ئەنجامی بدات ئەوا ڕاستەوخۆ کاریگەری بە جێ دەهێڵێت لەسەر خوێندکارەکان ، وا باشترە مامۆستا ڕۆڵی ئەرێنی ببینی لە جوانتر کردنی ڕەفتاری خوێندکارەکانیدا ،ئەویش بە نواندنی ڕەفتار و هەڵسوکەوتی جوان و گفتوگۆی ئەرێنی بەرامبەر خوێندکارەکانی.

هەروەک لەسەرچاوەیەکدا هاتووە کە (کاری ماموستا دەبێت لەوێوە بێت کە دەستنیشانی پێویستی یەکەیەکەی قوتابیەکان بکات ، توانای تاکەکەسی قوتابیەکان دەسینیشان بکات ، لەشێوەی بیرکردنەوەکانیان). (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ٢٤). کەواتە ئەوە ڕوون بووەوە کە ماموستا دەبێت هەستی بەرپرسیایەتی لە ناخی قوتابیەکانی بچێنێت ، ماموستا پێشەنگ و ڕێبەرە بو قوتابیەکانی،

ئەگەرخوی هەستی بەرپرسیاریەتی نەبێت چون قوتابیەکان ئەو هەستەیان لا دروست دەبێت. سەرچاوەیەکی تر بەم شێوەیە دەنووسێت: (ماموستا پێویستە بەردەوام هەستی بەرپرسیاریەتی لەناخی بێت، بو ئەوەی بتوانێت راستەوخوو رووبەروی هەموو ئەرک و ئاستەنگێک ببێتەوە، هەستی بەرپرسیاریەتی وا لە ماموست دەکات شانازی بەکاسایەتی خوی بکات). (مام عبدوڵلا، ٢٠٢١، لا،١٠٨). کەواتە مامۆستا ئەو کەسەیە کە ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە پڕۆسەی پەروەردەو فێرکردندا،زانست و زانیاری دەبەخشێت بۆ پێگەیاندنی منداڵ. ئەمەش لە ڕێگەی گرتنەبەری ڕێگەی پێویست بەم بوارە، لەڕووی دانانی پلان و خۆ ئامادەکردن بۆ گەیاندنی زانست و زانیاری دەبەخشێت بۆ پێگەیاندنی منداڵ. هەر مامۆستایە قوتابی فێری ئەلف و بێ و خوێندنەوە و نوسین دەکات. مامۆستا ئەو کەسە گەورەیەیە کە تەمەنی گەنجێتی خۆی تەرخان دەکات لە پێناو فێرکردنی منداڵەکانمان، لەنەخوێندەواری و نەزانی و دواکەوتویی ڕزگاریان بکات. ئێستا کاتی ئەوەیە کە باس لە تووخمی سێیەمی ئەم پرۆسەیە بکەین کە زۆر گرنگە و هەموو ئەوانی تر لەخزمەتی ئەم ڕەگگەزەی تری نێو پڕۆسەکەدان، ئەویش بریتییە لە فێرخواز (قوتابی).

قوتابی

ئەگەر بمانەوێت لەسەرتادا و بەکورتی پێناسەی قوتابی بکەین، ئەوە سەرچاوەیەک بەم شێوەیە باسی قوتابیمان دەکات و دەڵێت: (قوتابی ئەو کەسەیە کە لە تەمەنی شەش ساڵی دەخرێتە بەر خوێندنی قۆناغی بنەڕەتی لە ئێستادا و لە هەندێکی جێگەی کوردستان پێش ئەو تەمەنە دەخرێتە بەر قوناغی باخچەی ساوایان). (جاف، ٢٠١١، لا، ٩). کەواتە ڕوون و ئاشکرایە کە قوتابی تاکێکە دەخوێنێت یان فێردەبێت لە دەزگایەکی خوێندن ئەوا ئەو کەسە پێی دەڵێین قوتابی. قوتابی هەر لە سەرەتایی چوونی بۆ قوتابخانە فێری دەکرێت چۆن بخوێنێتەوە و بنووسێت لەلایەن مامۆستیان. مامۆستایی لێهاتوو و سەرکەوتوو دەتوانێت وا لە قوتابییەکە بکات کە باشترین و زیرەکترین قوتابی پێبگەیەنێت. ئەوەتا سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە دەنووسێت و دەڵێ: (فێرخواز یان قوتابی ئەو کەسەیە خوێندن دەکات بە پیشە لە پێناو فێربوونی زانست و زانین، پێویستە منداڵ لە ماڵەوە لە خێزانەوە پەروەردە کرابێت و ئامادەکرابێت بۆ قوتابخانە). (محمەد، ٢٠٢٢). ئاشکرایە قوتابییان هەموویان لە یەک ئاست و توانادا نین ،بەڵکو جیاوازی بەرچاو هەیە لە نێوانیاندا جا ئەو جیاوازییانە چ لە ڕووی ئاستی هۆشیاری بن یان لە ڕووی ڕاددەیی. کەواتە ئامادەیە بۆ فێربوون یاخود بە شێوەیەکی بیرکردنەوەی و کارزانی و لێهاتوویی و دەست ڕەنگینی ئەوە جگە لە جیاوازی پێکهاتن لە لەشیان (کورت ، درێژ ، قەڵەوی ، لاوازی ، چالاکی و شتی تر. ڕەنگە ئەو جیاوازییانە زگماک بن یان کاردانەوەی ژینگە و شێوەی پەروەردەکردن و ئەو ئەزموونانە بێت، کە لە ماڵ و قوتابخانە و دەوروبەری بەسەری داهاتووە. (خۆشناو، ٢٠٢٣، لا، ٤٩). بۆ نموونە ئەو قوتابییەی لە خێزانێکی دەوڵەمەند پێدەگات ئەزموونی زیاتر دەبێت لەو قوتابییەی لە بنەماڵەیەکی هەژار و نەداردا گەورە دەبێ، وە هەروەها قوتابییەک جیاوازە لەگەڵ قوتابییەکی تردا لە ڕووی زوو فێربوون و تێگەیشتندا. (دەبێ جەخت لەوە بکەینەوە، لەو کاتەی قوتابی دەخوێنێتەوە، پشتیوان دەبێ بۆ

ئێمە و بۆ خۆشی لەکرداری پێگەیانی، چونکە پێگەیشتن لە بریتییە لە کۆمەڵێک زانست و زانیاری و ڕێنوێنی وە دەستهاتوو لە ژینگەی قوتابخانە، یا بە هۆکاری خودی. لێرەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە پێگەیاندنی قوتابییەکان قەتیس نییە لە قوتابخانەکان و بەش و پۆلەکان، بەڵکو پێگەیاندن لە بنەڕەتدا پەیوەستە بەو ویست و خواستەی قوتابی و دەبێتە کۆمەڵگەی پێگەیاندنی فێرگەیی، بە وەبەرهێنانی گشت ئەو بژاردانەی لەبەر دەستیەتی، لە پێشی هەموویانەوە خوێندنەوە، بۆیە دەکرێ بڵێین پێگەیاندن لایەنە مەعریفی و ڕۆشنبیرکردن و کارامەییەکانیش دەگرێتەوە، جگە لە قوتابخانەش توانست و لێهاتوویش لە ئاستی تاکە کەس و توانستە خودی و تایبەتەکانیش لەنێو قوتابییان خۆیاندا دەگرێتەوە. (خۆشناو، ٢٠٢٣، لا، ٤٩). کەواتە پێویستە زۆر گرنگگی بدەین بەفێرخوازان هەروەک (پێندرۆیی، ٢٠١١، لا، ١٢٥) بەم شێوەیە دەنووسێت و دەڵێت: (بایەخدان بە قوتابی - ڕێزگرتن لە هەست و مافەکانی قوتابییان. هەروەها هانیان بدات بۆ ئاکارە جوان و پەسەندەکانی کۆمەڵایەتی و هانیان بدات بۆ ئەوەی وەک یەک تیپ کاربکەن.

پرۆگرامی خوێندن

لەپاڵ باسکردنی ڕەگەزەکانی پرۆسەی فێرکاری، کە هەریەک لە مامۆستا و قوتابی بوون کە لەقوتابخانەدا دەچنە پەیوەندییەکی زانستی و فێرکاریی و پەروەردەییدا، هاوکات، پێویستە لەبارەی پرۆگرامیشەوە بدوێین، کە هەوێنی بەیەک ەیشتنی مامۆستاو قوتابیە.

وشەی پڕۆگرام و بەرنامەی خوێندن هەموو ئەو بابەت و سیستەمانە دەگرێتەوە کە بە پلان بەرنامە ڕێژکراون لە پێناو بەڕێوەچوونی پڕۆسەی پەروەردەو فێرکردن. قسەکردن لەسەر پرۆگرام لە پرۆسەی پەروەردەدا گرنگە، چونکە قوتابی لەڕێگەی ئەو بەرنامەو پرۆگرامە بڕیار لەسەر دراوانەوە فێردەبێت و پەروەردە دەکرێت و ئامادەی نێو کۆمەڵگە دەبێت. بەتایبەت پرۆگرامی قۆناغە سەرەتاییەکانی فێرکردن. لەبەر ئەم هۆکارەیە لێکۆڵەران لەمبارەیەوە دەنووسن. ڕوون و ئاشکرایە پڕۆگرامی خوێندن لایەنێکی گرینگی پڕۆسەی فیرکردنە.

پڕۆگرام پێویستە قوتابی بۆ ژیان ئامادە بکات و گونجاو بێت لەگەڵ ژینگەی قوتابیدا. بۆیە ئەوەی لێکۆڵەران لەم لێکۆڵینەوەیە مەبەستیانە و بەنیازن لەبارەیەوە بنووسن، بریتییە لەو رۆڵەی کەوا پێویستە پرۆگرام بیگێڕێت لە پێدانی زانیاری بە فێرخوازان.

بەشی یەکەم

تەوەری سێیەم: زمان و لقەکانی زمانی کوردی

لێکۆڵەران لێرەدا و لەم تەوەرەدا باس لە زمان و لقەکانی زمان و چۆنییەتی فێربوونیان دەکەن، ئامان لەم تەوەرەدا ئەوەیە کە باس لە گرنگی لقەکانی زمانی کوردی بکرێت، کە چۆن قوتابیی فێریان دەبێت. بەتایبەتی دووان لە گرنگترین و سەرەکیترین لقەکانی زمان کە بریتیین لە (خوێندنەوەو نووسین).

زمان

سەرەتا ئەگەر باس لە زمان بکەین و پسناسێنین، ئەوە لەو پێناسەیەی (ساپیر)ەوە دەستپێدەکەین کە دەڵێت: (زمان هۆیەکی ناغەریزییە تایبەتە بە مرۆڤ، بۆ دەربڕینی هەست و ئارەزوو بەکاردێت، بە هۆی ڕەمزی لەسەر یاسا ڕۆیشتوو کار دەکات و لەژێر یاسای مرۆڤدایە). (ناوخۆش و خۆشناو،٢٠١٠ ، لا، ١٤٣). هەروەها لەسەرچاوەیەکی تردا بەم شێوە ناسێنراوە کە دەڵێت: (زمان سیستەمێکە لە نیشانە، لە خۆوە لەسەری ڕێککەوتووین، توانای دابەشکردنی هەیە، تاکە کەس وەک ئامرازێک بۆ دەربڕینی مەبەستەکانی و بۆ پەیوەندیکردن بە کەسانی دیکەوە لە ڕێگەی ئاخاوتن و نووسین بەکاریدێنێت). (خۆشناو، ٢٠١٤، لا،١٥). ئەو زمانەی کە هۆکاری لێکگەیشتنی تاکەکانی نێو کۆمەڵگەیە بریتییە لە (زمان کۆمەڵە دەنگ و بێژە و پێکهاتەیەکە مرۆڤ مەبەستەکانی خۆی پێ دەردەبڕێت و ، وەکو ئامرازێک بۆ لەیەکگەیشتن و تێگەیاندن بە کاری دێنێت، لەگەڵ بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری، زمان وەسیلەی پێکەوە بەستن و پەیوەندیی کۆمەڵایەتییە کە دەبێت هەبێت بۆ تاک و کۆمەڵ بەکەڵکە. (محەمەد، ٢٠١٥، لا،١٧). ئەگەر بێینە سەر زمانی کوردی، کە بۆ ئێمە بریتییە لە زمانی دایک، ئەوە لەچەندین لق پێکدێت و هەر لقەو تایبەتمەندی خۆی هەیە، لێرەدا لێکۆڵەران باس لە لقەکانی زمان دەکەن.

لقەکانی زمانی کوردی

لقەکانی زمان، لەهەر زمانێکدا لەچەند بەشێک پێکدێن و پەیوەندییان بەیەکەوە هەیە. لە ڕابردوودا ڕاهاتبوو ین کە لە گوتنەوەی زماندا بە سەر چەند لقێکدا دابەشی بکەین، بە جۆرێک هەر لقێک ئاراستەیەکی سەر بە خۆی گرتووە و جیایە لە لقەکانی تر، لقەکانی زمانی کوردی لە قۆناغی سەرەتاییدا ئەمانەن: خوێندنەوە، خەت، ڕێنووس ،دەربڕین، ڕێزمان و ڕاهێنانی زمانەوانی، دابەشکردنی زمانی کوردی بۆ ئەم لقانە دەستکردە، و بەمەبەست و بۆ هەماهەنگی لە کارکردندا لە چێوەی خوێندنی گشتیدا کراوە، و بۆ هەر لقێکیش کاتێک دانراوە کە تێیدا بگوترێتەوە تاکو بگەینە ئامانجە گشتییەکەمان لە گوتنەوەی ئەو لقەدا، ئەم کارەش بۆ توانست پێپەیداکردنی فێرخوازە بۆ ئەوەی کۆنترۆڵی ئەو ئەوزارە دەربڕینە گرنگە بکات بە جۆرێک کە بتوانێت لە دەربڕیندا بەکاری

بهێنێت هەروا لە تێگەیشتنیشیدا ، بۆیە لەبەر ئەم دوو مەبەستە بنەڕەتیە(دەربڕین و تێگەیشتن) دا ئامانجی گوتنەوەی هەموو لقەکانی زمان ڕیزدەبێت. (محەمەد، ٢٠١٥، لا، ٢٠-٢١). دابەشبوونی زمانەکان بە گوێرەی سیستەمی نووسین بێگومان هەموو جۆرەکانی ئەلفبێ (ئەلفابێتیکی و لۆگۆگرافی و بڕگەکاری) سیستەمی نووسینی زمانن. بیرۆکەی ئەلفابێتیکی (پەیوەندی نێوان پیت و فۆنیم) لە چاو مێژووی سیستەمی نووسینەوە نوێیە. لە کۆندا سیستەمی نووسین زیاتر (وێنەی) و (بیرۆکەیی) بووە, هەر بۆیە مێژووی نووسینی لۆگۆگرافی لە ئەلفابێتیکی کۆنترە. (ناوخۆش و خۆشناو، ٢٠١٠ ، لا،١٩٠)

لێرەدا بەکورتی هەندێک لەبارەی لقەکانی زمانەوە دەدوێین، بەو پێیەی کە لەسەرچاوەکاندا باسکراوە.

ڕێزمان: سەبارەت بە لقەزمانی ڕێزمان، سەرچاوەیەک بەم شێوەیە باسی کردووەو: (خوێندنی ڕێزمان تەنیا لە پێناوی دروستی دەربڕیندایە و هیچی دی نا، ئەویش بە قسەکردن و بە نووسین، سەرباری ئەمانەش بۆ تێگەیشتنی بیرەکان و دەرککردنی واتاکانی بە ئاسانی. بۆیە زۆر مەشق و ڕاهێنان کردن، و تێبینی کردنی ڕێگاکانی بەکارهێنانی زمان لەدەقەکاندا و لەهەڵوێستە زمانەوانییە زیندووەکان دا وا لە قوتابییان دەکات کە ڕێساکان (ڕێزمان) تێبگەن و هەستی پێبکەن: بە پێی ئەم ڕێسایانە و بە ئاسانی و بەسەلیقەوە دەست بکەن بە قسەکردن و نووسین بە ڕەهایی). (محەمەد، ٢٠١٥، لا،١١٠).

خەت: ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە مامۆستای لێهاتوو و زیرەک لە ڕێگەی خەت و نووسینەوە دەتوانێت بەهرە و توانستی منداڵ دەربخات و هێز و توانایان پێببەخشێت زیرەک و چالاک دەبن هەندێک منداڵ لە ماوەیەکی کەم و بە ئاسانی فێردەبن بەڵام هەندیکیان پێویستیان بە کاتێکی زۆرتر دەبێت تا تەرکیز بکەن و فێری خەت و نووسین ببن. (ئامانجەکانی وانەی خەت مامۆستا لەم وانەیەدا وەکو هونەرێک بتوانێت بەهرەکانی منداڵ دەربخات و بەهێزیان بکات وەکو هشیاری وردبینی، هەروەها لە بەرانبەرکردن و حوکمداندا و لە بیرکردنەوەی دروستدا بەهێزی دەکات هەر وەکو دەتوانێت فێری پاک و خاوێنی و یاسا دۆستیان بکات، لەگەڵ وردەکاری لە کارکردندا، خەت منداڵ فێری خۆگری و خۆشویستنی ڕکەبەری و دەرککردنی جوانی بکەن.) (محەمەد، ٢٠١٥، لا،٨١).

سروود: لە ڕێگەی ئەو بابەتەوە مامۆستا وادەکات کەمنداڵ پەروەردەیەکی دروست وەربگرێت و ئاکار و کردەوەو دەروونی باش بەوەی کە منداڵ کاتێک سرود دەڵێت شەرمی دەڕەوێتەوە و لە ناو هاوڕێکانی بێ ئەوەی بترسێت گۆرانی دەڵێت وا وادەکات کاتێک بەتەنهاشە سروودەکە بڵێتەوە و دەتوانێت باشتر دەنگەکان دەرببڕێت و قسەبکات وە دلێری و ئازایەتی و بوێری دەبوژێتەوە. (مامۆستا لە گوتنەوەی بابەتی سروددا ئامانج گەلی زۆر و، پەروەردەیی و ئاکار و [دەروونی] بەدەست دەهێنێت : ١ـ شەرمنی لای منداڵ دەڕەوێنێتەوە لە گوتنەوەی سرووددا بە دەنگی بەرز و لەناو هاوڕێکانیان بێ هیچ شەرم و شکۆ و دڵە لەرزەیەک گۆرانی دەڵێت. یاخود پاشتر بە تەنیا. ٢ ـ گۆکردنی منداڵ باشتر و بەهێزتر دەکات، بە تایبەتی لە گۆکردنی بێژە و پیتەکاندا. ٣ ـ دلێری و سۆز و هیممەتی قوتابی دەبووژێنێتەوە، و چالاکی دەکات، شانازی بە کەسیەتی خۆیەوە دەکات. ٤

ـ فەرهەنگی زمانیان دەوڵەمەند دەکات و زمانپاڕەو دەبن، شێوازی گفتوگۆ کردن و ئەدایان بەرەو پێشەوە دەبات. (محەمەد، ٢٠١٥، لا،٨٩).

دەربڕین: لەڕێگەی دەربڕینەوە مامۆستا مامۆستا دەتوانێت وانەکان بگەیەنێت بە قوتابی دەربڕینی واتە شیکردنەوەی دەرس و گەیاندنی بە قوتابی قۆناغی بنەڕەتی هەروەها بەوەرگرتنی دەربڕاوەکان قوتابیش وانەکە وەردەگرێت و تێدەگات بەم شێوازە فێردەبێت. (دەربڕین، ئەو زاریکی فێربوون و فێرکردنە). (محەمەد، ٢٠١٥، لا، ٩٩).

لەبەرکردن: (بایەخی ئەزبەرکردن و ئامانجەکانی گوتنەوەی : ئەو پارچە ئەدەبیانەی بۆ ئەزبەرکردن هەڵدەبژێردرێن لە بەرزترین نموونەی ئەدەبی دەبن، چێژ ڕۆڵی گەورە دەبینێت لە هەڵبژاردندا، حیکمەتی تێدایە، پەند، ئاکار و سۆزی تێدایە، ئەم پارچە دیاریکراوانە چێژ و دەرککردنی جوانی لای قوتابی پەروەردە دەکەن، هەروەها ڕەوشت و فەزیلەتی فێردەکات، بیر ڕووناک دەکاتەوە و زمان و فەرهەنگی زمانی منداڵ دەوڵەمەند دەکات.) (محەمەد، ٢٠١٥، لا، ٩٣).

خوێندنەوە

خوێندنەوە ئەو لقە گگرنگەی زمانە کە پێویستە لەبازنەی یەکەمی خوێندندا قوتابی بەباشی فێری ببێت. ڕەنگە بێتەوە یادمان کە دایک و باوکی هەریەکەمان، یەکەمین شتێک کە چاوەڕوانی بووە کە ئێمە لە قوتابخانەدا فێری ببین، خوێندنەوە بوو. گە لەحەزی دایک و باوک بۆ فێربوونی ئەم لقەی زمان، بەڵکو خوێندنەوە ڕووی پێشکەوتنی هەر وڵاتێکە و سەرچاوەیەک لەمباریەوە دەوڵێت: (پێوانەکردنی ئاستی پێشکەوتنی هەموو کومەڵگایەک بەندە بەئاستی خوێندن و خوێندەواریەوە). (قەرەداغی، ٢٠١١، لا، ١٣).

هەروەک دەزانین، کرداری خوێندنەوە کە لەلایەن قوتابی ئەنجام دەدرێت، زانینی پیتەکان و ناسینەوەی دەنگەکان هەنگاوی فێربوونی خوێندنەوەن ئەمە یەکێکە لە هەنگاوی کرداری خوێندنەوە، لە ڕێگەی بینین و ناسینەوەی پیتەکان قوتابی بەیەکەوە یان دەبەستێتەوە و دەیخوێنێتەوە. (هەنگاوەکانی فێربوونی خوێندنەوە لە زانینی پیتەکان و ناسینەوەی دەنگەکانیان و چۆنیەتی پێکەوە پەیوەستبوونیان دەست پێدەکات). (عدس، ٢٠٠٠، لا، ١٣٦). کەواتە بریتییە لە پرۆسەیەکی پەروەردەیی کە قوتابی لە سەرەتای چوونی بۆ قوتابخانە فێری دەبێت، خوێندنەوە بە مەبەستی ڕۆشنبیری زیاتر یاخود فێربوونی زانیاری زیاتر بۆ ئەوەی قوتابی مێشکێکی فراوانتر و باشتری هەبێت، خوێندنەوە بەڵگەیەکە لەسەر ڕۆشنبیری بیری ئەو خوێنەرە، چونکە خوێنەر وەرگری ڕۆشنبیری وڵاتە جیاوازەکان دەبێت، بە یارمەتی ئەو وەسف و وێنە و هێمایانەی کە لەناو کتێبەکەدا نوسراوە و کێشراوە ئاشنایان دەبێت، وە لەلایەکی ترەوە خوێنەر زانیاری جیاواز و زیاتری لە فەرهەنگی وڵاتان دەست دەکەوێت.

ئەو خوێندنەوەی ئێمە لێی دەدوێین، خوێندنەوەیەکە بە مانا گشتی و فراوانەکەی هەر ئەو چالاکیانەنین کە پەیوەستن بە بڕیار لێدراوەکان و پرۆگرامەکانی خوێندن، بەڵکو تێدەپەڕێ بۆ

هەموو جۆرە خوێندنەوەیەکی بەسوود بۆ بنیاتنان و ڕۆشنبیرکردنی قوتابیەکانمان، خوێندنەوە لە ڕاستیدا خولیا بوونێکی کاریگەرە و چالاکییەکی تایبەتە هەروەها کارامەییەکی وا لە تاکی خوێنەر دەکا دەرک بە ناوەخنی دەقێکی نووسراو بکات پەیکەری لێکدانەوە و تێگەیشتن، چونکە خوێندنەوە بە شرۆڤەکردنی تۆڕی هێماکانی زمانەوانی دەستپێدەکا و دەقێک لە دەقە جۆراوجۆرەکانی لێ پێکدێت. سەرچاوەیەک پێی وایە کە (خوێندنەوە گرینگترین هۆکاری گواستنەوەی عەقڵی مرۆییە). (شحاتە، ١٩٩٣، لا، ١٠١). بە دەربڕینێکی ساکار خوێندنەوە بریتییە لە شرۆڤەکردنی وتەکانی نێو دەقێک کرداری خوێندنەوە بریتییە لە کۆمەڵە شارەزاییەک کە یارمەتی خوێنەر دەدات چالاکانە ئەو کردەیە کە بە چەند گۆڕانکاریدا تێپەڕ دەبێت بە پێچەوانەی نووسین، چونکە کۆمەڵێک چالاکی لە خۆ دەگرێت کە پێویستییان بە لێکدانەوە و بەردەوامی و وردبینی هەیە، بۆیە دەبینین خوێندنەوە پێویستی بە وزەیەکی بەهێز و توانایەکی بەرزی هزری ئاڵۆز و جۆراوجۆر هەیە.
لەکۆتایی ئەم نووسینەدا لێکۆڵەران وای دەبینن کە خوێندنەوە زۆر زیاترە لەوەی باسکرا، چونکە یەکێکە لە ئامانجەکانی فێرکردن کە لەبازنەی یەکەمدا وەک سەنگی مەحەک، پێویستە قوتابی فێری ببێت. لەبەر ئەم هۆکارە لێکۆڵەران لەبەشی دووەمدا وەک بەشێکی گرنگ لە ناونیشانی ئەم لێکۆڵینەوەیە، باس لەو هۆکار و ژینگەو کەناڵە پەروەردەییانە دەکەن کە هۆکاری گەشەو بەرەوپێشچوونی ئەم لقە گرنگەی زمانە.

نووسین

دیارە پەیوەندییەکی زۆر بەتین هەیە لەنێوان خوێندنەوەو نووسین. باش بوون لەهەرکامێکیان، دەبێتە هۆی باشبوون لەوەی تریان. سەرچاوەیەک لەمبارەیەوە نووسیوێتی: (بۆ ئەوەی کەسێک لە نووسیندا باش بێت پێویستە بخوێنێتەوە و مەشق لەسەر حونجەکردن و ڕێنووس بکات ئەویش بە ڕێگەی تێبینیەوە لە کاتی خوێندنەوەی زۆردا، خوێندنەوەی زۆر هەڵەی نووسین و ڕێنووس ناهێڵێت). (محەمەد، ٢٠١٥، لا، ٦٧). شایەنترینی نووسینەکان بۆ خوێندنەوە, ئەوەیانە ناوەڕۆکێکی تازە, سەردەمییانە و پێشخەرانەی هەبێت و بێزارکەرترینیشیان ئەوەیە کە پاتەی بیستراو و گوتراوی کەسانی دیکە بێت. بەم پێیە, کەسانێک دەیانەوێت شتێک بڵێن کە خەڵک ڕۆژانە چەندان جار لە میدیا فەرمی و بانگەشەکەر و گوتارە باوەکانەوە گوێبیستی دەبن؛ نابێت چاوەڕێی ئاوڕلێدانەوە بن. ڕاستە هەر قسەیەکی نوێ و بێپێشینە ڕاست و درووست نییە؛ بەڵام قسەی دووبارە هەمیشە بێزارکەرە, مەگەر بۆ کەسانێک بە قسەی دووبارە ڕاهاتبن. کەواتە (نووسین : دەربڕین و ڕوونکردنەوەی دەنگەکان بە هۆی وێنەی دروست کراوە کە پێی دەڵێن پیت). (فەخر، ١٩٨٧، لا، ٩). بۆ نموونە سڕینەوەی یەک وشەی زیادە، هەڵگرتنی بارێکە لەسەر شانی ڕستە و تێگەیشتنی خوێنەر. ڕستە تا پوختتر بێت, چالاکترە و لە تێگەیشتی خوێنەرەوە نزیکتر. کەواتە نووسینیش لقێکی تری گرنگی زمانە و پێویستە بایەخی زیاتری پێبدرێت.
ماوەتەو بڵێین: باشەخی نووسین لەچیدایە؟ بێگومان جگە لەوەی کە هۆکارێکە بۆ گواستنەوەی بیر و بۆچوونەکان لە کەسێکەوە بۆ کەسانی تر، لە ڕێگەی نووسینەوە، هەروەک ئەم سەرچاوەیە باسی

لێوە دەکات: (نوسین هۆکارێکە لە هۆکارەکانی دەربڕینی فکری قوتابی، البجە،١٩٩٩،ل٣١٥). هاوکات هۆکاری گەنجینەکردنی زمانیشە. لەلایەکی ترەوە بەهۆی نووسینەوە دەتوانرێت مێژوو و کلتور و ڕەسەنایەتی لەنەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر بگوازرێنەوە.

هەروەها نوسەری ناوداری کورد مارف بەمجۆرە نوسیت دەناسێنێت و پێیوایە (نوسین لە ئەنجامی پەیوەندی دوور و درێژی ئابووری و سیاسی و کلتووری میلەتی کورد لەگەڵ میلەتانی تردا گەلێک وشەی بێگانە هاتۆتە نێو زمانی کوردییەوە و بنجی خۆیان پتەو کردوە بێگومان ئەوەی کورد لە بێگانەی وەر گرتوە خستویەتیە ژێر باری فۆنەتیک و ڕێزمانی کوردیەوە بەمە بەرگێکی کوردی بەبەردا کردوە ئەوەش کە پتر پێوسیتی بە دەستکاری کردن بوو زیاتر وشە عەرەبییەکان بووە دەستکاریی وشە عەرەبییەکان لە چەند ڕێگایەکەوە بووە بۆ نمونە ئەگەر لە وشەی عەرەبیدا دەنگێک هەبوبێ کە لەگەڵ یاسای فۆنەتیکی زمانی کوردی ڕێک نەکەوتبێ ئەوا گۆڕان کاری بەسەردا هێناوە بە وێنە دەی بینین دەنگی (ث–ص–ض–ط–ظ–ذ...) کە لە وشەی عەرەبیدا هەن لە کوردیدا کراون بە (س–ت–ز...) (مارف، ١٩٨٦، لا، ١٤١).

هەروەک پێشتر باسکرا کە خوێندنەوە بەلای لێکۆڵەرانەوە جێگەی بایەخ و گرنگیپێدان بوو، بەهەمان شێوەش ئەم لقەی تری زمان کە (نووسین)ە بەهەمان شێوە گرنگەو پێویستە تواناکانی مامۆستا و هەوڵەکانی قوتابخانە هۆکاری زوو فێربوونی فێرخوازان بن بۆ ئەم کارامەییەی زمان.

بەشی دووەم: تەوەری یەکەم، ڕاگەیاندن

ڕاگەیاندن

ڕاگەیاندن بریتییە لەو بڵاو کردنەوەی زانیاری یاخود هەر پەیامێک بە بەشێوەیێکی خێرا و بڵاو و جۆراو جۆر. بێگومان ڕاگەیاندنیش ڕۆڵێکی گرینگی هەبووە هەر لە سەرەتای دروست بوونیەوە تاوەکو ڕۆژگاری ئەمڕۆ لە ئاگەدار کردنەوە و هۆشیار کردنەوەی تاک بەتایبەت لە سەردەمی ئەمڕۆدا کە بەڕاستی ڕاگەیاندن سەرەکیترین ڕۆڵ دەبینێت لە ئاراستە کردنی تاک. بۆیە پێویستە ڕاگەیاندکار و ڕاگەیاندنەکان ئامانجی سەرەکیان لە پەیامەکانیان هۆشیار کردنەوە تاک بە تاک بێت بۆ ئەوەی کۆمەڵگەیەکی سەرکەوتوو و پر لەمەعریفەت بونیات بنرێت. هەروەها هەوڵبدرێت لایەنە پەروەردەی و کلتوریەکانی نەتەوەیی تێکەڵ بەو بوارە بکرێت کە ڕاگەیاندنە وەکو ئەو کەناڵە ڕاگەیاندنانە کوردیانەی خۆمان کە ڕۆژانە ئەیانبینین زۆرێکیان کە بەڕاستی مایەی فەخر و شانازی هەر تاکێکمانن بەوەی کە بابەتی هەمە ڕەنگ و شیاو و جوان و خۆماڵی پەخش دەکەن دوور لە شتی ناشیا و بیانی. بێگومان ئەوە ڕۆڵێکی باشی بینیوە لە بەرەو بردنی کۆمەڵگەی کوردی. بەمجۆرە ڕاگەیاندن پێناسەکراوە (بە هەر (تەکنەلۆجیا، ناوەند، دامەزراوە)یەکی بازرگانی قازانج ویست یان قازانج نەویست، تایبەت یاخود گشتی، فەرمی یان نافەرمی کە ئامانجی گواستنەوە و بڵاوکردنەوەی هەواڵ

و زانیاریەکان و بەرنامەکانی کات بەسەربردنە). کەواتە میدیاکان بەهۆی کاریگەری زۆریان لەسەر سیاسەت و کۆمەڵگا بە دەسەڵاتی چوارەمی دەوڵەت پێناسە دەکرێن.

میدیا لە هەر جۆرێکیدا لە چوار پێکهاتەی سەرەکی پێکدێت (نێردەر، داهاتوو، وەرگری پەیام، پەیام و ئامرازەکان)، بۆ جوڵاندنی هەر پەیامێکی میدیایی بەسەرکەوتوویی لە هەر جۆرێکی میدیادا پێویستە چوار بنچینەکەی ڕاگەیاندن سەرکەوتووانە کار بکەن).

میدیای ئەلیکترۆنی

ئەمیش وەکوو هەر یەکێک لە میدیاکانی تر کە باسمان کرد خاوەن شێواز و تایبەتمەندی خۆیەتی کە لەوانی تری پێشی خۆی جیاوازە، میدیای ئەلیکترۆنیش بەوە ئەناسرێت شێوازێکی ڕاگەیاندنە کە بەهۆی نوسین و چاپکردن و بڵاوکردنەوەی زانیاریە نوسراوەکانەوە بەهۆی ئامێرە ئەلیکترۆنیەکانەوەدەبێت، کە ئەویش بەگوێرەی ڕۆژگار و سەردە بەرەو پێشچوونیکی گرنگی و بەرچاوی بەخۆوە بینیووە بەو پێیەیە کە لە سەردەمانی زوو ئامێرە ئەلیکترۆنییەکان بەم جۆرەی ئێستا خێرا و پێشکەوتوو و پرۆفیشناڵ نەبوون بە جۆرێک سەرەتاکان ئەوەندە ئامێری پێشکەوتوو نەبوو کە گەر بتویستبا دەستنوسێک بەڕێگاییێکی ئاسان بنوسیتەوە و چەن دانەیێکی لێ کۆپی بکەی ئەبوو دانە دانە بەدەست بینوسیتەوە. بەبەڵام وردە وردە قۆناغ بە قۆناغ ئامێری نوێ و سەردەمیانە هاتوونەتە مەیدان و ئەم ئەرکانەیان لەسەر شانی کەسەکان بەشێوەیێکی بەرچاو کەم کردۆتەوەو توانیویانە بەشێکی زۆری پێداویستییەکانیان بۆ پر بکەنەوە.

ئەم پێشکەوتنەش بەگوێرەی سەردەمی سەرهەڵدانی قۆناغ بە قۆناغ و لەسەر دەستی ئەوکەسانەی کە دایان هێناوە بەم شێوەیەی خوارەوەن. (پسپۆرانی میژووی پەیوەندیدار بەرێگاکانی پەیوەندی کردنی مرۆڤایەتی بۆ چوار قۆناغ دیاری دەکەن قۆناغی یەکەم، تێیدا ئەورێگەیەی پەیوەندی کردن زالبووە کە پشتی بە نوسینی دەستی بەستووە و میژوەکەی بۆ سەدەی چوارەمی بەر لە زایین دەگەڕێتەوە. قۆناغی دووەم، ڕێگاگەلێکی پەیوەندی کردن لەگەڵیدا گەشەی کرد کە ئەویش چاپ بوو. لەگەل بەکارهینانی تەلەگراف لەلایەن "صمۆئیل مۆرس" ەوە لە سالی ١٨٤٤دا. چوارەمین قۆناغ، پەیوەندیکاری کارلیکەرییە لەگەل هاتنی کۆمپیتەر بۆ جیهانی کارپێکردن لە سالی١٩٤٦دا، هەروەها دەرکردنی کۆمپیتەری شەخسی (لاپتۆپ)سالی ١٩٧٥ بوو). (قانع، ٢٠١٢، لا، ٥٠).

میدیای بینراو

میدیای بینراو جۆرێکە لە جۆرەکانی ڕاگەیاندن ئەرکی بڵاو کردنەوەی زانیاری و پەخش کردنی فیلم و بابەتە پەروەردەی و ئایینی و زانیاریی و چەندین بابەتی تر بەشێوەیێکی بینراو لەبەر چاو جا

ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆبێت ئەمجۆرەیان لە سەردەمی ئەمڕۆدا کە تەکنەلۆجیا بەرەوپێش چونێکی زۆر باشی بەخۆوە بینیووە سەرەکی ترین ڕۆڵ دەبینێت لە هۆشیار کردنەوە و ئاراستەکردنی تاکەکانی نێو کۆمەڵگا بەگشتی و کورد بەتایبەتی بۆیە پێویستە و ئەرکی سەرشانی ڕاگەیاندنە بینراوەکانە پلان و بەرنامەیەکی تۆکمە و ڕێکوپێک دابڕێژن بۆ ئەم بابەتە و هەتا بکرێت بابەتەکان لە خزمەتی کۆمەڵگای کوردی دابێن و هەندێ بەرنامە و ڕاگەیاندنی بیانی هەیە سانسۆریان بخرێتە سەر و تێکەڵ بە کلتوری کۆمەڵگای کوردی نەکرێت چونکە بە پێچەوانەوە دەبێتە هۆی داڕمانی ئەو کلتور و مەعریفەتە جوانەی کە باوانمان جێیانهێشتووە و ورده ورده کاڵدەبێتەوە تا نامێنێت چوونکە لەو سەردەمەی ئەمڕۆدا میدیای کوردی تێکەڵ بە هەندێ بابەتی تری نا گونجاو کراوە لەلایەن هەندێک لە کەناڵ و سەرچاوە کە ئەرکیان بەلاڕێدابردنی هەر تاکێکە بەتایبەت لەنێو چینی منداڵان و گەنجاندا کە ئەگەر زوو ڕێگری نەکرێت و پێشیان پێ نەگیرێت تاکی کورد بەجۆرێک سەر لێشێواو دەبن هەر خۆشیان نازانن بەچی گەشتون چۆن بەوێ گەشتوون

بێگومان نابێت ئەوەشمان بیر بچێت هەندێ کەناڵ و بەرنامەی ئەوەندە پڕ سود و چێژ بەخش و ڕەسەنی کوردیمان هەنە کە مایەی شانازین بەو هەموو بەرهەمە جوانانەیانەوە هەوڵ بۆ دروستکردنی چینێکی تێگەیشتو و ئاست بەرز و بە ئەتەکێت دەدەن. میدیای بینراویش مێژوی سەرهەڵدانی بۆ سەرەتاییکی دێرین دەگەڕێتەوە و زانایان بەم شێوازە لێکدانەوەیان بۆی کردووە.

سەبارەت بە گەشەکردنی پرەنسیپی تەلەفزیۆن، دەشێ بۆ سالی ١٨٣٩ بگەرینینەوە ئەوکاتە زانای فیزیایی فەرەنسی "ئیدمۆند بیکریل" تیبینی خاسیەتەکانی ئەلیکترۆکیمیائی تیشکی کرد. لەسالی ١٨٨٤ یشدا ، زانای ئەلمانی " پاوڵ نیپکۆ " پرۆسەی پیوانەکردن لەریێ لولەکی پیچاوپیچی سەر وینەی ، داهیناو تەلەفزیۆن چوە چاخیکی ئەزمونگەری نوێ و باشکردنی رونی وینەی. گەشەکردنی تەلەفزیۆن لەروی ئەلیکترۆنیەوە، لەبیستەکانی سەدەی رابردودا لەسەر دەستی کۆچبەریکی روسی بەناوی ڤلادیمیر زوارکین و ئەمریکیەک بەناوی philo farnsworthوە هاوکات کۆمپانیای RCA تویژینەوە تایبەتەکانی لە بواری تەلەفزیۆنی ئەزمونی بەناوی WZXBSلەشاری نیۆرک لەرۆژی ٣٠ی تەمموزی سالی ١٩٣١ کرایەوە). (قانع، ٢٠١٢، لا، ٣٥). بێگومان ڕاگەیاندن هەروەکو هەر بابەتێکی تر کۆمەڵێک ئەرک و مەبەستی گرنگی هەیە و ئەو ئەرکانە لەلایەن چەن کەسانێکی شارەزاو لێهاتوو دابەش کراون و قسەو هەڵوەستەیان لەسەر کراوە لێرەدا ئەرکەکانی ڕاگەیاندن بەپێی یەکێک لەو کەسایەتیانە باس دەکەین. (ئەرکەکانی راگەیاندن لە دیدەی لاسویل زانای ئەمریکی ئەمانەن:

1. هاوکاری لەپاراستنی ژینگە بە هەموو لایەکانەوە.
2. هاوکاری بۆ سازبوونی یەکیتی نیوان بەشەکانی کۆمەلگا لە وەلام دانەوە بە پیویستیەکانی ژینگە.
3. هاوکاری بۆ گواستنەوی کەلەپوری کۆمەلایەتی، لە نەویکەوە بۆ نەوەیەکی تر) (علی، ٢٠٠٣، لا، ١٥٤).

ڕاگەیاندنی تایبەتمەند

ڕاگەیاندنی تایبەت بریتییە لەو ڕاگەیاندنەی کە تایبەتە بە بوارێک لە بوارەکانی ژیان و کۆمەڵگا واتا ئەو ڕاگەیاندنە بوارێک لە بوارەکانی ژیانی ڕۆژانە و دیاردەکانی نێو کۆمەڵگا دەکاتە ئامانج و بەم جۆرە بە شێوازیکی بەرنامە بۆ داڕێژراو و ڕێک و پێک و ئامانجدار بابەتەکە دەخاتە ڕوو و هۆکارەکانی سەرهەڵدانی و ڕێگاکانی چارەسەر کردنی دەخانە ڕوو (بەشێوەیێکی گشتی چەمکی ڕاگەیاندنی تایبەتمەند ئەو ڕاگەیاندنەیە کە دەکەوێتە نێو بوارێکی دیاری کراو لە بوارەکانی ژیانی سیاسی یان ڕۆشنبیری یان ڕاگەیاندن یان ئابوری یان وەرزشی و بایەخە بنچینەیەکەی پڕدەبێتەوە لە چارەسەرکردنی ڕووداوەکان و دیاریکردنی و پەرەسەندنەکان لەم یوارە دیاری کراوەدا). شاسواری، ٢٠١٣، لا، ٧). ئەوەی توێژەران لێرە مەبەستیانە لە ڕاگەیاندنی تایبەتمەند، بریتییە لە پسپۆڕی بوون لە ڕاگەیاندندا، کە ئێمە پێمان وایە کەناڵی (ئافەرین) تا ئەندازەیەکی باش، تایبەتمەندە بە منداڵان.

دوای خستنەڕووی ئەم بابەتانە لەسەر خودی ڕاگەیاندن بەگشتی، لێکۆڵەران لەتەوەری دووەمدا باس لە کەناڵی (ئافەرین) دەکەن، وەک کەناڵێکی میدیایی بینراوی منداڵان. بۆ ئەم مەبەستە لەڕێگەی پرسیار و وەڵامەوە، کۆمەڵێک زانیاری و ڕاستی لەبارەی ئەم کەناڵەوە، دەخەینە ڕوو، کە لەشێوەی پرسیار ئاراستەی بەشی کارگێڕی ئەو کەناڵە کراوە.

بەشی دووەم: تەوەری دووەم

کەناڵی ئافەرین

هەروەک ڕوونەو دەبینرێت، کەناڵی (ئافەرین) وەک یەکەم کەناڵی بێ ڕکابەری ڕەسەنی کوردی بواری منداڵان لەم چەند ساڵەی دواییدا بەرنامەکان پەخش کردوو، بەنمایشێکی جوان و هاوسەنگ و پەروەردەییانەوە، خۆی ئاشنای گشت ماڵەکان کرد و خۆی ناساند. توێژینەوەی زانستی ئەو دەرفەتەیە کە بەهۆیەوە دەتوانین زیاتر ئەم کەناڵە بناسێنین یاخود بیناسین. توێژەران لەم توێژینەوەیەدا، ناسینی ئەم کەناڵەو کاریگەرییەکانی لەسەر ڕەوشی پەروەدرە بەگشتی و فێرکردن و فێربوونی منداڵانی کورد بەتایبەتی بەئامانج گرتووە. بۆ ئەم مەبەستە، دوای چەندین پەیوەندی بەو کەناڵەوە، لەڕێگەی گفتوگۆ لەچەشنی ئاراستەکردنی چەند پرسیارێکی توێژینەوەکە بە بەشی کارگێڕی ئەو کەناڵەوە، زانیاری زیاتر لەسەر کەناڵەکە خراوەتە ڕوو.

لێرەدا لیستی پرسیارەکان و دەقی وەڵامی کەناڵەکە دانراوەو دواتر ئەنجامگیری بۆ کراوە

پرسیارەکان

1 – ئامانج لە دامەزراندنی کەناڵەکەتان چیبوو؟
2 – دید و پەیامی ئەم کەناڵە چییە؟
3 – چ تەمەنێکتان زیاتر بەئامانج گرتووە لە نێو خێزان؟
4 – ئایا خشتەی هەفتانە و پەخشی ڕۆژانەی بەرنامەکانتان چۆنە؟
5 – ئایا جۆری بەرنامەکانتان لە کاتی خوێندن جیاوازییان هەیە یاخود هەر وەکو ڕۆژانی ئاساییە؟
6 – ئایا جۆری بەرنامەکانتان لەکاتی بۆنە ئاینی و نەتەوەییەکان جیاوازن یاخود وەکو ڕۆژانی ئاساییە؟
7 – ئایا ئەم کەناڵە تا چەند بۆتە هۆی دەرکەوتنەوەی منداڵان لە یارییە ئەلیکترۆنیەکان؟
8 – ئایە کەسانی پسپۆڕ لەبواری پەروەردەو فێرکردن و دەروون ناسی و کۆمەڵناسانتان لەگەڵە وەک ڕاوێژکار؟
9 – تا چەند ئەم کەناڵە وەک پاڵپشت وایە بۆ وانەکانی قوتابخانە و قوتابی سودی لێبینیوە؟ لەفێربوونی خوێندنەوەو نووسینی کوردی(زمانی دایک)

زمانحاڵی کەناڵەکە بەم شێوەیە هاتە گفتوگۆ و وتی: (لە سەرەتادا پێویستە ئەوە بگوترێت کەئامانجی سەرەکی لەدامەزراندنی کەناڵی ئافەرین بۆ منداڵی کورد لەدەرەوەی وڵات بووە. ئەمەش بە مەبەستی بەهێز کردنی زمانی دایکیان و شارەزا بوونی کلتور و ئاینی وڵاتەکەمان و پەروەردە کردنێکی دروست. چونکە لەلای هەموومان ئاشنایە کوردێکی زۆر لە دەرەوەی وڵات ژیان ئەگوزەرێنن بەم جۆرەش مناڵەکانیان دوور ئەکەونەوە لە زمان و کلتوری نەتەوەیی. پاشان دوای ئەوە خواستێکی زۆر لەسەر کەناڵەکەمان بوو وردە وردە پەخشەکانمام گواستەوە بۆ ناوەخۆی کوردستان و ئەو ئامانجەی بۆ منداڵانی کوردی تاراوگە هەمانبوو بۆ مناڵانی ناوەخۆی کوردستانیش هەمان بوون).

سەبارەت بەو تەمەنەی منداڵ کە لای ئەم کەناڵە بەئامانج گیراوە، بەڕێزیان ئاماژەیان بەوەداو وتیان: (لە ڕووی تەمەنیشەوە هەر وەکو ڕوونە لە ڕوی زانستیەوە نابێت منداڵ تا سەروو تەمەنی دوو ساڵی تەماشای تەلەفزیۆن و مۆبایل و ئایپات و ئەو شتانە بکات. لە سەروو دوو ساڵیشەوە بە گوێرەی پێویست تەماشای شاشە بکات. بەم پێیەوە ئێمە وەکوو دەستەی بەڕێوەبردنی کەناڵی ئافەرین کار لەسەر مناڵانی سەر دوو ساڵ دەکەین و بەرنامەکان بەشێوەیەکی گشتی لە تەمەنی سەروو دووساڵ تاوەکو نزیکی تەمەنی هەژدەساڵ بینەری کەناڵەکەمانن).

ناوبراو، دەربارەی پۆلێنکردنی تەمەنەکان و تەرخانکردنی بەرنامە بۆیان، ئاماژەیان بە هەبوونی دوو کەناڵ کرد و وتیان: (هەروەها بە شێوەیەکی گشتی ئەوەی جەختی دەکەینەوە سەری کە لە ئێستادا دوو کەناڵمان هەیە یەکەمیان کەناڵی (باخچەی ئافەرین) کە بۆ تەمەنی خوار هەشت ساڵە ئەو کەناڵە بەرنامەکانی بۆ مناڵانی خوارو هەشت ساڵی داڕێژراوە لەسەر بنەمای فێربونی زمان و

کۆمەڵێ بەرنامەو ڕێگای تەندروست بۆ پەروەردەی ئەم جۆرە تەمەنە هەروەها ئەم کەناڵەی ئافەرین هیچ زمانێکی تر لەخۆ ناگرێت خشتەی بەرنامەکانی تەنیا و تەنیا بە زمانی کوردییە چونکە مناڵ تا تەمەنی شەش حەوت ساڵی تاوەکو بە تەواوی زمانی دایک فێر نەبێت، نابێت هەوڵی فێربوونی زمانی دووەمی بۆ بدرێت. هەرچی کەناڵی دووەمیانە (ئافەرین کیدس). ئەمەیان تاڕادەیەک بازنەکەی فراوانترە هەر لە تەمەنی دووساڵ بەرەو سەر ئەیگرێتەوە تاوەکو نزیکی دوانزە ساڵی و کۆمەڵێ بەرنامەشمان هەیە کە بۆ سەروو دوانزە ساڵی و تەنانەت تاوەکو نزیکی هەژدە ساڵیش متابەعەی ئەم بەرنامانە ئەکەن. بە شێوەیەکی گشتی ئەوەی ئێمە جەختمان کردۆتەوە سەری مناڵانی تەمەن دوو بۆ دوانزە ساڵییە.

سەبارەت بەپەخشی ڕۆژانەو کاتەکەی و بەرنامەکان، بەلای ئێمەی توێژەرانەوە جێگەی بایەخ بوو، زمانحاڵی کەناڵەکە بەم شێوەیە بۆمان دوا: (سەبارەت بە پەخشی ڕۆژانەی کەناڵی ئافەرین هەموو ڕۆژێک پەخشمان نوێ ئەکرێتەوە و ڕۆژانە پەخش دا ئەنێین هەموو کاتژمێر چوارێکی ئێوارە پەخشی نوێمان بۆ ڕۆژی دواتر ئەبێت و ماوەی پەخشەکەشمام هەشت سەعاتە و لەماوەی ٢٤ کاتژمێر دوو جاریش پەخشەکەشمام دووبارە ئەبێتەوە واتا کات ژمێر چواری ئێوارە تا دوانزەی شەو پەخشی تازەیە لە دوانزەی شەو بۆ هەشتی بەیانی پەخشی دوبارەیە لە هەشتی بەیانی بۆ چواری ئێوارە جارێکیتر پەخشەکەمان دووبارە ئەکەینەوە و بەم شێوەیە لە شەو ڕۆژێکا پەخشەکانمان بە سێ کاتدا ئەڕۆن بەبێ کوژاندنەوەی کەناڵەکەمان). بەڕێزیان هۆکاری نەکوژانەوەی کەناڵەکەی بەم شێوەیە ڕوون کردەوە: (هۆکاری نە کوژانەوەی کەناڵەکەشمان بۆئەوە ئەگەڕێتەوە لە سەرەتاوە کە ئاماژەمان پێدە کەناڵی ئەفەرین لە بنەڕەتەوە بۆ منداڵانی تاراوگە دانرابوو بۆیە ناتوانین پەخشمان بکوژێنینەوە. بەتایبەتی گەڕی دووەم، دوانزەی شەو بۆ هەشت بەیانییە. لێرە نیوەی شەوە و مناڵ خەوتوە بەڵام لە دەرەوە لەوانەیە ئێوارە بێت چونکە کات لە کوردستان و لە دەرەوەی کورسان بێگومان جیاوازە).

سەبارەت بەشێوازی داڕشتنی بەرنامەکان و دیاریکردنی ئاستەکان: (ئێمە لەو هەشت سەعاتەی کە هەمانە لە هەر سەعاتێکا چوار کارتۆنمان هەیە بە شێوەیێکی گشتی لە هەموو چارەگێکا کارتۆنێک ئەروا کارتۆنەکەش ئێمە دابەشکاریمان یۆی کردووە هەم لە ڕوی تەمەنەوە هەم لە ڕوی ناوەڕۆکەوە دابەشکاریمان لە کارتۆنەکاندا کردووە و گرنگیمان بە تەمەن داوە هەندێک کارتۆنمان هەیە دابەشمان کردوە بۆ سێ ئاستی جیاواز ئاستەکانیش ئەمانەن:

١-ئاستی بنەڕەت / تەمەنی ٩-١٢ ساڵ

٢- ئاستی باخچە/ تەمەنی ٥-٨ ساڵ

٣- پێش قوتابخانە/ تەمەنی خوار ٤ ساڵ

بەم شێوەیە بەپێی ئەم قۆناغ و تەمەنانە دابەشکاریمان لە بەرنامەکانمان کردوە بەپێی ڕێژە بۆنمونە لەوانەیە لە ٪٣٠ بەر ئاستی بنەڕەتی بکەوێ یان ٪٤٠ بەر ئاستی پێش قوتابخانە ئیدی بەم چەشنە بەرنامەکانمان دابەشکردووە هەر بۆیەش لە کەناڵی یەکەمان کە باخچەی ئافەرینە تەنیا ئاستی

دووەم و سێیەمی تێدایە بەتایبەتی تەمەنی خوار چوار ساڵەکە. لە کەناڵی دووەمیشا کە ئافەرین کیدسە هەرسێ ئاستەکەی تێدایە. بە شێوەیەکی گشتی ئەو بەرنامە و پەخشانەی هەمانە بریتیم لە (سەرکێشی و پەروەردەی و فێرکاری و خێزانی و ئاینی و سروود و خۆشی بەخش و زانستی).

بەپێی پێداویستی دابەشکاریمان لەو شێوازانە کردووە بۆ نمونە گوتمان لە هەر سەعاتێکا چوار کارتۆن ئەڕوا کارتۆنێکان هەیە بۆ نمونە سەرکێشییە یەکێکیان پەروەردەییە یەکێکیان خۆشی بەخشە ئیدی بەم جۆرە لە هەر چارەکێکا یەکێک لەم کارتۆنانەی تێدایە ئەوەی کە دەمێنێتەوە لە بەینی ئەو کارتۆنانە دایە لە بەینی کارتۆنەکان کۆمەڵێک برگەمان هەیە کە کارتۆن نین بۆنمونە سرودە یاخود گۆرانییە بڕکەی فێرکاری زمانەوانییە برگەی هزری و وەرزشی و کۆمەڵێ برگەی ترن لە دەرەوەی کارتۆنەکان کە ئامانجی هەمووی زانیارییە کە دەدرێت بە مناڵ

دەربارەی بەرنامە لەکاتە نائاساییەکاندا ئاماژە بەوەدرا کە (لە هەموو بۆنە ئایینییەکان بۆنمونە جەژنی ڕەمەزان یاخود خودی ڕەمەزانە بەرنامەکانمان گۆڕانکارییەکی سەد لە سەد ئەبێت و تایبەت ئەکرێت بەم بۆنەیەوە. هەروەها دەربارەی بۆنەکانی تریشەوە بەرنامەی تایبەت و کۆمەڵێ ڕێنمای تایبەتمان هەیە بۆ نموونە لە وەرزی بەهاردا کۆمەڵێ ڕێنمای تایبەتمان هەیە کە تایبەتە بەو وەرزە وە لە هەموو بۆنەکانی تریشا ڕێنمای خۆمان هەیە بەڵان بەگشتی ئەوەی کە زیاتر زەقە و ئێمە کاری پێوە ئەکەین زیاتر لە مانگی ڕەمەزان و جەژنەکاندایە).

ئەو کەناڵە پێیان وایە کە (کە تا ئەمرۆ بەم جۆرەی کە هێناومانە تا ئێستا بەرنامەکانی خۆمان نە خستۆتە نێو سۆشیالمیدیای و یوتوب و تەنانەت لە نێو ڕەپەکەیشنی تایبەت بە کەناڵی خۆشمان دامان نەناوە ئامانج و مەبەستمان ئەوەیە مناڵ بگەڕێتەوە نێو تەلەفزیۆن و دوور بکەوێتەوە لە مۆبایل و ئایپاد و سۆشیالمیدیا تەنانەت لە تەلەفیزیۆنەکەشەوە ئێمە ئەوەمان پاراستووە کە ڕێکلام نەکەین بۆ یوتوب و ئەپڵی کەیشن سۆشیالمیدیا تەنیا بۆ ئەوەی بیری مناڵ بەلای ئەمانەوە ناچێت بەڵام لە ڕاستیدا وەکو هەموومان ئەزانین لەو سەردەمەی ئەمڕۆدا کۆنترۆڵکردنی ئەوەی کە مناڵ نەچێت بەلای مۆبایل زۆر ئەستەمە بۆیە ئێمە لە ئێستادا خەریکی دروستکردنی ئەپڵکەیشنێکین کە هەموو بەرهەمەکانی ئافەرینی تیایە کە تەنیا بەرهەمی کەناڵی خۆمان و تەنیا بە زمانی کوردی ئەوەمان کردوە بۆئەوەی تا مناڵ ئەگەر مۆبایلیش بەدەستەوە بگرێت بچێتە ناو کەناڵی ئافەرین نەوەک بچێتە نێو یاری ئەلیکترۆنی و شوێنی تر کە زیانی هەبێت بۆی.

بەڵام بەشێوەیەکی گشتی ئەتوانین بڵێین مناڵێکی زۆر ئەوکاتانەی کە هەیانە بەدیار ئافەرینەوە دائەنیشن لە تیڤیەوە بەڵام ئیتر کەناڵی ئافەرین لە شوێنی خۆی و یارییە ئەلیکترۆنیەکان لە شوێنی خۆیان بەڵام بەدڵنیاییەوە پێمان وایە کە فەراغێکی باشمان پرکردۆتەوە ئەو فەراغەی مناڵ لە نەبوونی کەناڵێکی باشی پەروەردەی و پەیرەو و بەرنامەیێکی باشی هەبێت و بچێ بەلای یارییە ئەلیکترۆنیەکاندا

ئەو کەناڵە باس لەوە دەکەم کە (لەهەموو بوارەکاندا بواری زمانەوانی لە بواری پەروەردەییدا لە بواری دەروونناسیدا لەبواری ئاینیدا لە هەموو بوارەکاندا ئێمە ڕاوێژ بەکسانی پسپۆڕ وشارەزا دەکەین و ڕۆژانە لەلایەن خەڵکانی تایبەتیشەوە تێبینیمان بۆ دێتەوە بۆ نموونە پێشنیارمان بۆ ئەکرێ هەموو ئەمانەمان ڕەچاو کردووە و ڕاوێژیشمان کردوە بە کەسانی پسپۆڕ).

لەکۆتاییدا، دەربارەی زمانی دایک، کەناڵەکە بەم شێوەیە لێدوانی داو وتی: (سەبارەت بە فێربوونی زمانی دایک و وانەکانی قوتابخانە ئێمە پێشوتریش ئیشمان لەسەر کردوە و لە ئێستاشا سەرقاڵی شتێکین کتێب بە کتێب لە مەنهەجی قوتابخانە زانیاریەکانمان وەر گرتوە و کردوومانە بە بڕگە کردومانە بە بڕگەی فێرکاری و بڕگەی پەروەردەی و کردوومانە بە کارتۆن هەموو ئەمانە تەنانەت بە سرود و گۆرانی و کۆمەڵێ هۆنراوەکانی ناو مەنهەجی پۆلی یەکمان کردوە بە گۆرانی هەتاوەکو مناڵ کە چووە مەکتەب شتەکەی پێ ئاشنابێت و بەرچاو ڕونی هەبێت و لە زهنیدا تۆمار کرابێت هەموو ئەمانە ئێمە ئیشمان لەسەری کردووە و قۆناغێکی باشکان بڕیوە دانە بەدانە هەموو زانیارییەکانی ناو هەموو وانە جیاوازەکان هەر لە پۆلی یەکەوە دەستمان پێکردووە و کردومانە بە بڕگە و کارتۆن و وانەی تایبەت، هەروەها بە نزبەت گرنگی دان بە زمانی کوردی پێموابێ ئافەرین تاکە کەناڵبێت کە تەواوی بەرنامەکانی کوردیبێت بەتایبەتی کەناڵی بەخچەی ئافەرینمان کە تەواوی پرۆگرامەکانی بە زمانی کوردییە و گرنگیێکی زۆری بە زمانی شیرینی کوردی داوە هەروەها لە پێشوشدا دکتۆرێکی بەڕێزیش توێژینەوەی لەسەر کردووە کە گرنگێکی زۆرمان بە زمانی نەتەوەیی کوردی داوە). سەرچاوە: زمانحاڵی کەناڵی /ئافەرین/ (٣٠) خولەک، لەڕێگەی /واتس ئەپ/ لەڕێککەوتی ٢٠٢٤/٣/٣١. کاتژمێر (١:٠٠ بۆ ١:٣٠)ی پاش نیوەڕۆ.

لەکۆتایی ئەم دیمانەیەدا، ئەوە ڕوون بووەوە کە دونیای مندالْ، جیهانێکی تایبەتەو پێویستی بەگرنگی پێدانە. لەدونیای کرانەوەی ئەمڕۆدا بەڕووی یەکترداو بچووکبوونەوەی جیهان لەنێو تۆڕە میدایی و شەپۆلەکانی ئینتەرنێتدا، پێویستە بەشی مندالان، پشکی باشی بەربکەوێت و جوان و تەندروست ئاراستە بکرێن و ببنە بەکاربەرێکی باشی تەکنەلۆجیا بەشت بەشەکانییەوە. دەبوو ئێستا چەندین کەناڵی مندالان هاوشێوەی (ئافەرین) بوونیان هەبووایە. چونکە لەدونیای ئەمڕۆدا توانەوەو نەمانی شوناس و کاڵبوونەوەی ڕەسەنایەتی یەکتربڕی کلتوری بووە بەدیاردەو، کاریگەرییەکانی لەسەر مندالان زیاتر دەبێت و داهاتوو، باجەکەی گران دەوسەتێت. هەر لەبەر ئەم هۆکارانەیە، بینەرانی کەناڵی (ئافەرین)، ئاسوودەن و بێ سانسۆر، بەشێوەی خێزانی لەبەرانبەر بەرنامەکانیاندا دادەنیشن.

ئەنجام

ئەم توێژینەوەیە لەکۆتاییدا بەم ئەنجامانەی لای خوارەوە گەیشت

1. دەرکەوت راگەیاندن دەکرێت رۆڵێکی سەرەکی بگێڕێت لە ئاراستەکردنی منداڵان بۆ پەروەرەردەو فێربوون.
2. ئەوە ڕوون بووەوە کە لاوازییەکی زۆر لەبایەخ پێدانی منداڵان بەدی دەکرێت لەڕووبەری کاری ڕۆژنامەوانی و ڕاگەیاندنەکاندا.
3. دەرکەوت، کەناڵی ئافەرین یەکەم کەناڵی بێ رکابەرە لەسەر ئاستی هەرێم، لە ئاراستە کردنی منداڵان لەناو خێزانی کورد بۆفێرکردن.
4. ئەوە زانرا کە کەناڵەکان بێ کاریگەر نین لەسەر کۆمەڵگە بەگشتی و منداڵان بەتایبەتی، بەڵام کاریگەرییەکان، کەمتر ئەرێنین و بەشتی نابەرنامەڕێژن.
5. گەیشتین بەو ئەنجامەی کە لەنێو فەزایی میدیا ئاسمانی و لۆکاڵییەکان، کەناڵی ئافەرین، خەمی منداڵانی کوردی لەئامێز گرتووەو و تاڕادەیەکی باش، پاڵپشتە لە پرسی پەروەردەو فێرکردن و وەرگرتنی زمان و کلتوری کوردی لەلایەن منداڵانەوە بەشێوەیەکی ڕەسەن.

سەرچاوەکان

سەرچاوە کوردییەکان

1. پێندرۆیی، محەمەد ساڵح (٢٠١١) کارگێڕی قوتابخانە و بەڕێوەبەری سەرکەوتوو، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات–هەولێر
2. پێندرۆیی، محەمەد ساڵح (٢٠٢٠) ١٤٠ کلیل بۆ سەرکەوتنی قوتابی لە قوتابخانە، چاپی چوارەم، چاپخانەی تاران–هەولێر
3. جاف، صباح علی (٢٠١١) پەروەردە و فێربوون، گرفت و گۆڕان، لەسەرئەرکی پەرلەمانتاری کوردستان (سالار مەحمود) لەچاپدراوە– کەلار.
4. حسن پوور، شاهۆ (٢٠١٣) ئارەزووی خوێندنەوە، چاپخانەی سەردەم،–سلێمانی.
5. حسن، محمد فەریق (٢٠١١) بەکلتورکردنی خوێندنەوە، چاپخانەی ئاراس.
6. حەسەن، بەکر کەریم (٢٠٠٨) سەرنجە پەروەردەییەکانم لەمەڕ پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن، چاپی یەکەم، چوارچرا– هەولێر
7. رسول، رسول ابراهیم (٢٠١٤) دەروازەیەک بۆ وانەوتنەوە، دەزگای چاپ و پەخشی نارین– سلێمانی
8. فەخر، نەسرین محمد (١٩٧٨) ڕێنووسی کوردی، بەغداد.
9. قادر، ڕەمەزان حەمەدەمین (٢٠٢١) ڕێگاکانی وانەوتنەوە شێوازە تیۆری و پراکتیکییەکان، چاپی سێیەم، چاپخانە تاران– هەولێر.
10. قەرەداغی، هۆمەر (٢٠١١) سیستمی فێرکاری، چاپی یەکەم، دەزگای سەردەم، سلێمانی
11. مام عەبدوڵلا، سامان (٢٠٢١) ڕێگای وانەگوتنەوە، دەزگای ڕوانگە–هەولێر
12. محمد، محمد احمد (٢٠٢١) ڕێگاکانی وانەگوتنەوە لە سەردەمی تەکنەلۆژیادا، چاپخانەی ماڵی راستی–هەولێر
13. محمد، ئیبراهیم قادر (٢٠١٥) شێوازە نوێیەکانی گوتنەوەی زمان، چاپی دووەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات–هەولێر.
14. مستەفا، کەریم (٢٠٠٩) پلانی فێرکاری هاوچەرخ بۆ فێرگەی بنەڕەتی، ڕێکخراوی کۆمەک
15. ناوخۆش، سەلام و خۆشناو، نەریمان عبدالله (٢٠١٠) زمانەوانی، چاپی یەکەم، چاپخانەی منارە–هەولێر.
16. یحیی، شنۆ (٢٠١٣) لە پەراوێزەکانی پەروەردە و فێرکردنەوە، چاپی یەکەم، چاپخانەی موکریانیـ هەولێر.

سەرچاوە عەرەبییەکان

1. البجة، عبدالفتاح حسن (١٩٩٩) أصول تدريس اللغة العربية بين النظرية و الممارسة الطبعة الأولى دار الفكر–عمان.
2. بربخ، فرحان حسن (٢٠١٢) المدرسه والمجتمع، دار اسامه للنشر والتوضيع، عمان–الاردن.
3. حسن، الشحاته، (١٩٩٣) تعليم اللغة العربية بين النظرية والتطبيق، دار المجربة البائية/قاهرة.
4. الطحان، مصطفى محمد، (٢٠٠٦) التربية و دورها في تشكيل السلوك، دار المعرفة، بيروت – لبنان.
5. عدس، محمد عبدالرحيم (٢٠٠٠) كيف يتعلم الأطفال، الطبعة الأولى دار الفكر–عمان.
6. على، سعيد اسماعيل (٢٠٠٧) اصول التربيه العامه، دار المسيره، عمان–الاردن.
7. موسي، فؤاد محمد (٢٠٠٧) علم مناهج التربية، الأسس العناصر– مهارات وتطبيقات، دارالكلمة للنشر و التوزيع، الطبعة الأولى، بيروت – لبنان.

سەرچاوەی ئینتەرنێت

1. ڕێبوار، هونەر (٢٠١٩) منداڵان چەند کاژێر سەیری تەلەفزیۆن و ئامێرە ئەلیکترۆنییەکان بکەن؟ لینکی ئینتەرنێت: منداڵان چەند کاژێر سەیری تەلەفزیۆن و ئامێرە... | ڕووداو.نێت(rudaw.net)

2. زێڕە، هیوا (٢٠١٩) منداڵ و تەکنەلۆژیا، لینکی ئینتەرنێت: منداڵ و تەکنەلۆژیا(sharpress.net)
3. یوسف، وەلید (٢٠٢٢) پەروەردە و فێرکردن لە کوردستان لە مەترسیدایە ،لینکی ئینتەرنێت:
https://kurdipedia.org/default.aspx?q=20220515111716414025

پاشکۆ

بۆ بەڕێزان/ لەکەناڵی ئاڤەرین..   السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته..

بابەت/ لێکۆڵینەوەی زانستی

سەرەتا ڕێز و خۆشەویستیمان قبوڵ بفەرموون، بۆ بەڕێوەبەر و کارمەندان و خزمەتگوزارانی ئەم کەناڵە ئازیزەی منداڵان و هیوای ئایندەی هەر خێزانێکی ڕەسەن. ئێمە کە لەخوارەوە ناومان هاتووە، دوو قوتابین لەبەشی زمانی کوردی/کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی/ زانکۆی سەلاحەدین-هەولێر، وەک بەکێک لەپێداویستییەکانی بەدەستهێنانی بڕوانامەی بەکالۆریۆس لەزمان و ئەدەبی کوردی، ئەرکدارین بەئەنجامدانی توێژینەوەیەکی زانستی پەروەردەیی. بۆ ئەم مەبەستە لەژێر ناوی **(بایەخی کەناڵی منداڵان لەپاڵپشتی قوتابییانی بازنەی یەکەم لەفێرکردنی خوێندنەوەو نووسین (کەناڵی ئاڤەرین) بەنموونە)**، بەسەرپەرشتی مامۆستا **نظام حسن رشید**، توێژینەوەیەک ئەنجام دەدەین. هەروەک لەناونیشانەکەدا هاتووە، نموونەکەمان کەناڵەکەی بەڕێزتانە. هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کاریگەرییە ئەرێنییەی کەناڵەکەتان کە هەستی پێدەکرێت لەرووبەرێکی پەروەردەییدا، جێگای بایەخ پێدانی خێزانی کوردەو پێشوازیی باشی لێکراوە. ئێمەش ویستمان بە توێژینەوەیەکی زانستی خزمەت بەو کەناڵەو بینەرانی بکەین. بەم هۆکارەوە، ئەم چەند پرسیارەی لای خوارەوەمان هەیە، سوپاستانەکەین، ئەگەر وەڵامان بدەنەوە. بەدڵنیاییەوە وەڵامی بەڕێزتان دەبێتە سەرچاوە بەمیتۆدی چاوپێکەوتنی فەرمی هەژماری دەکەین. بۆ ئەم مەبەستە، گونجاوە، بۆ ئێمە ئەو بەڕێزەی وەڵام دەداتەوە، ناوی سیانی خۆی بنووسێت، تاکو ئێمە وەک زمانحاڵی کەناڵەکە، ناوی بهێنین.

پرسیارەکان

1 - ئامانج لە دامەزراندنی کەناڵەکەتان چیبوو؟
2 - دید و پەیامی ئەم کەناڵە چییە؟
3 - چ تەمەنێکتان زیاتر بەئامانج گرتووە لە نێو خێزان؟
4 - ئایا خشتەی هەفتانە و پەخشی ڕۆژانەی بەرنامەکانتان چۆنە؟
5 - ئایا جۆری بەرنامەکانتان لە کاتی خوێندن جیاوازییان هەیە یاخود هەر وەکو ڕۆژانی ئاساییە؟
6 - ئایا جۆری بەرنامەکانتان لەکاتی بۆنە ئاینی و نەتەوەییەکان جیاوازن یاخود وەکو ڕۆژانی ئاساییە؟
7 - ئایا ئەم کەناڵە تا چەند بۆتە هۆی دەرکەوتنەوەی منداڵان لە یارییە ئەلیکترۆنییەکان؟
8 - ئایە کەسانی پسپۆر لەبواری پەروەردەو فێرکردن و دەروون ناسی و کۆمەڵناسانتان لەگەڵە وەک ڕاوێژکار؟
9 - تا چەند ئەم کەناڵە وەک پاڵپشت وایە بۆ وانەکانی قوتابخانە و قوتابی سودی لێبینیوە؟ لەفێربوونی خوێندنەوەو نووسینی کوردی(زمانی دایک)

زانکۆی سەلاحەددین-هەولێر
University of Salahaddin

بایەخی کەناڵی منداڵان لەپاڵپشتی قوتابییانی بازنەی یەکەم لەفێرکردنی خوێندنەوەو نووسین (کەناڵی ئاڤەرین) بەنموونە

لێکۆڵینەوەیەکی دەرچوونە، لەبواری پەروەردەیی
پێشکەش بەکۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی، بەشی زمانی کوردی، کراوە
وەک بەشێک لە پێداویستیەکانی بەدەستهێنانی بڕوانامەی بەکالۆریۆس لە زمان و ئەدەبی کوردی

ئامادەکردنی لەلایەن قوتابییان
طه مظفر محمد   ابراهیم دڵشاد قهرمان

بەسەرپەرشتی
م. نظام حسن رشید